

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

APRIL 1980 NUMMER 4

Indhold

Bodil Bennike: Moritz og Charlotte v. Wagner	81
L. S. Ravn: Kampen om de to danske sprogtimer	90
Troels Finks tale ved Slesvighus' genindvielse	96
H. P. Jensen: Jordpolitik i Nord-slesvig. En kommentar	99
Bjørn Svensson: Østers bestemte grænse	100
Ib Christensen: Ingen føje, Chr. Stenz: Svar til Ib Christensen	102
Bog anmeldelser	102
Grænselandsdagbog	106

Sønderjysk Månedsskrift

udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, men alle kan tegne abonnement, uanset om man er medlem eller ikke.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT koster 65.- kroner årlig (heri er medregnet MOMS og porto-udgifter). Enkeltnumre kan købes for 7.- kroner stykket, større særnumre eller dobbelthæfter beregnes der dog en særlig pris for.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT kan bestilles hos Historisk Samfunds ekspedition, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFTs redaktion:

Jørn Buch, Marielystvej 10, Haderslev. Tlf. (04) 52 33 08.

Werner Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Tlf. (04) 72 18 78.

Christian Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Tlf. (04) 62 14 50.

Inger Bjørn Svensson (ansv.), H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tlf. (04) 52 17 37.

Prøvehæfter (overskudshæfter) sendes gratis og gerne efter anmodning.

En samling litteratur vedrørende Sønderjyllands historie sælges

Bl.a. kan nævnes:

Komplette privatindbundne samlinger af »Sønderjyske Årbøger« (79 bind) og »Sønderjysk Månedsskrift« (27 bind). »Trap Slesvig« (2 bind).

Henvendelse til Poul Korse, Nordlandsvej 15, 3000 Helsingør. Telf. (03) 22 03 18.

BILLIGE BØGER

På Historisk Samfunds lagerhylder ligger forskellige bøger, som vi gerne vil have solgt, så vi får penge til nye udgivelser. Ring til ekspeditionen, (04) 62 46 83, eller skriv til adressen Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå og hør om de fordelagtige tilbud, vi giver interesserede købere.

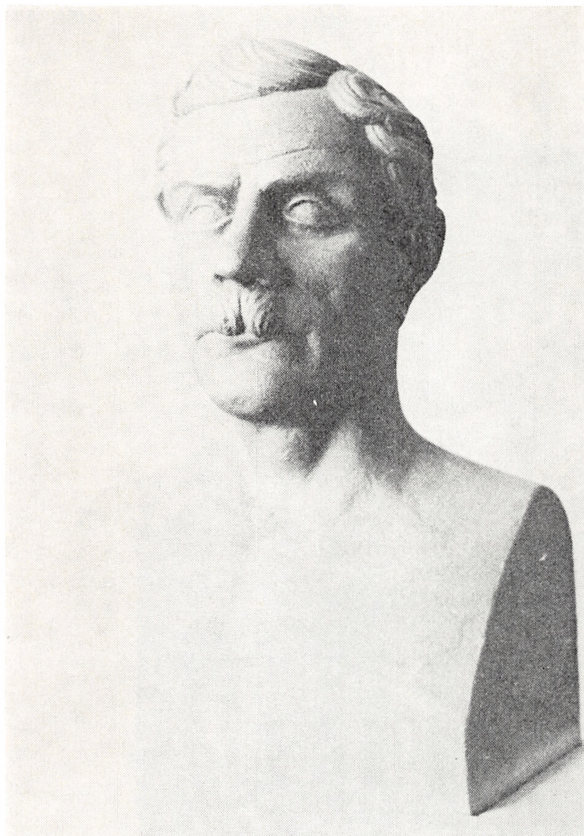
Blandt andet har vi en bog liggende af Peter J. Møller: Haderslevdreng mellem tysk og dansk, en bog om en broget barndom og en urolig ungdom op til den anden verdenskrig.

I et af slutkapitlerne skriver Peter Møller:

»Fra denne lille plet (Lille Okseø) mellem »helvede og paradys« organiserede han befrielsestrafikken. Uffe ofrede hele sin tid på denne opgave. Han satte utallige gange sit liv på spil for at redde tyske statsborgere,

der i den demokratiske verden var af højere værdi end kansler Hitler og alle hans paradysdatter. — — — Der var tidligere ministre, ja endda en rigskansler, der gennem Uffes smuthuller hentedes hertil, og der var utallige af arbejdernes tillidsmænd, endda nogle enkelte kommunister, som fik frit lejde til demokratiet i nord. — — —

Det var nok kun en ringe tak, Uffe og Frida fik for deres store indsats. Uffe er ikke mere. Han havde været værdig til en langt højere plads i det frie samfund, end han opnåede. Han måtte nøjes med at vide, at utallige mennesker kunne takke ham for deres liv i frihed. Men skulle nogen hitte på at dreje en historisk film om denne tragiske tid, ville Uffe som »den sønderjyske Pimpernel« være en værdig model til de mest begivenhedsrige scener.

Oberstløjtnant Moritz Carl Friedrich v. Wagner
(14. 2. 1798 – 2. 5. 1849)

Moritz og Charlotte von Wagner

AF BODIL BENNIKE

Fru Bodil Bennike, Haderslev, skriver om kaptajn Moritz Wagner og hans hustru Charlotte, hvis navne er knyttet til Rendsborg.

I »Amtmandsgården« – det danske hus i Rendsborg – står i forhallen en mindre buste af en dansk officer, kaptajn Moritz Carl Frederik v. Wagner. Kaptajn Wagners far, Frederik Carl Wagner, var også officer, dansk regimentsoberst i Rendsborg. Han boede på kirketorvet i Rendsborg, indtil huset brændte ca. 1842, hvorefter det aldrende ægtepar

flyttede til en gift datter i Husum, hvor deres grav endnu kan ses.

Frederik Wagner var født i 1766 i Königsbraun i Württemberg. Faderen ledede et jernværk, som staten ejede. Han mistede sin hustru tidligt, sønnen var kun tre år, da han blev moderløs. Han blev allerede som barn sendt hjemmefra for at gå i skole i Göpperen. Faderen så gerne, at sønnen blev præst, men det havde den unge ikke spor lyst til. Han fandt, som de fleste 16–17 årige, at et eventyrligt liv måtte være det mest attraktive. Den amerikanske frihedskrig var

sluttet, men Kurfyrsten af Hessen solgte stadig soldater til England til udfyldning af deres geledder i Amerika. Efter et »regnskabsopgør« hjemme i en ferie tog den unge Wagner beslutningen om at lade sig hverve af Hesserne. En beslutning der fik afgørende betydning for resten af hans liv.

Knægten rejste ikke tilbage til skolen, men under falsk navn videre ud i verden. Han nåede frem til en landsby i nærheden af Frankfurt; her vidste han, at der fandte hverve-kontorer, både hessiske, danske og preussiske. »Jeg anede faktisk ikke, til hvem jeg solgte mig, men da jeg skulle underskrive, fremgik det af erklæringen, at jeg havde forpligtet mig til at tjene »Kongen af Dan-

mark og Norge«.

Imidlertid var al eventyrlyst slidt af fyren, og som en anden fortabt søn skrev han hjem og bad faderen om at købe ham fri. I over to år måtte han vente, før han fik svar.

Så nu gik turen til Danmark og i løbet af en måneds tid nåede man til Viborg, hvor han blev musketer. Her begyndte en særdeles hård tilværelse, hvor man havde det bedst, når man kunne sove og drømme om kødgryderne derhjemme.

Mens han ventede, gjorde han alt, hvad han kunne, for at dygtiggøre sig; han udvidede f.eks. sine sprogkunderskaber på alle mulige måder. Endog hebraisk arbejdede han med.

Efterhånden fik man øje for den unge mands evner. Han blev brugt til forskellige opgaver, blandt andet udnyttedes hans skrivefærdighed på regnskabskontorerne. En skønne dag nåede han op på det første trin af den militære rangstige; han blev efter godt to års tjeneste korporal! Hurtigt nåedes det næste trin på rangstigen, Wagner blev fændrik, altså officer!

Da lod faderen høre fra sig; der kom en veksler, og den var en god hjælp til ekviperingen. Hans foresatte, en venlig gammel oberst, pålagde den unge mand at benytte sig af den adgang, han nu fik til de bedste familier, »– så du lærer at begå dig.«

En skønne dag blev det Viborg'ske regiment sendt syd på og tilsidst nåede man Rendsborg. Her blev regimentet opløst. Wagner fik meget at gøre med at udarbejde afleverings-regnskaberne. Han blev derefter overflyttet til det fynske regiment i Fredericia (nu Slesvigske Fodregiment i Haderslev), hvor han fik bevilget dansk indfødsret. I Fredericia var der mange hjem, der åbnede sig for den unge løjtnant, fremfor alt den fransk-reformerte præstefamilie Dalgas. Også på Hindsgavl var Wagner en kærkommen gæst.

I marts 1793 forlod Wagner Fredericia, da han blev forflyttet til Rendsborg. Prinsen af Augustenborg holdt på, at hans dygtigste officerer skulle lære alle våbenarterne grundigt at kende. Wagner blev derfor ansat ved regimentets artilleriafdeling, men stod dog i begyndelsen stadig i nummer ved fynske regiment.

I 1793 blev Wagner gift. Huset på Kirketorvet, hvor ægteparret boede, var et rummeligt, men ejendommeligt hus, som i virkeligheden bestod af tre huse bygget ned ad en skråning bag kirken med gavlen ud mod kirkepladsen. De mange rum og afdelinger blev i årenes løb udnyttet som pensionat for unge elever fra latinskolen eller fra garnisonen. Wagner læste ofte sprog med dem, og fru Wagner var en dygtig husmoder, der tog sig

af deres legemlige fornødenheder. I hjemmet på Kirketorvet blev der født flere børn, to døde som små. Tre blev voksne, det var Moritz, Carl og Karoline.

Moritz Carl Friederich August v. Wagner blev født 14. februar 1798. Allerede ti år gammel blev han sendt til militær-instituttet for at gå i skole, og han blev senere uddannet til officer på Det kgl. Landkadetakademi i København. Her fik han en meget streng opdragelse.

I 1827 blev han adjutant hos Prins Wilhelm af Hessen, chef for 2. jyske regiment, der var gift med Christian VIIIs søster prinsesse Charlotte. Som adjutant red han engang gennem hele Danmark, hvor han besøgte adskillige præstegårde og godser. Da han nåede til Sjælland, besøgte han blandt andet en stor gård »Falkenstein«, mellem Skelskør og Slagelse. Familien havde han kendskab til gennem sønnen Ludvig, der var auditør ved regimentet i Rendsborg. Besøget blev gentaget året efter og varede da tre uger, der formede sig som en rigtig og særdeles fornøjelig sommerferie. Der var unge døtre på gården og megen kontakt med andre gårde og præstegårde i omegnen.

Moritz Wagner følte sig meget tiltalt af den 17-årige Charlotte Manthey; han sagde senere til vennen, at Charlotte ville egne sig godt til at være gift med en krigsmand.

Familien Manthey på »Falkenstein« var af tysk afstamning. Ejeren Ludvig Manthey var søn af præsten ved Sct. Petri-kirken i København. Ludvig var født i Glückstadt, hvor faderen dengang var præst, men voksede altså op i København. Han var højt begavet og gjorde sig gældende på mange områder. Han var således professor i kemi ved Københavns universitet og desuden administrator for Den kongelige Porcelainsfabrik.

Hjemmet på »Falkenstein« var på mange måder fattigt. Den økonomiske baggrund var svag, nok mest på grund af statsbankerotten 1813, men på anden måde var det rigt, idet man stod i forbindelse med mange

Denne tegning af Charlotte Wagner, der sidder med sin spæde datter på skødet, er ikke idyl, men tragedie.

Et år efter brylluppet havde det unge ægtepar mistet en kun 14 dage gammel datter, Augusta. Omtrent to år efter døde deres andet barn, en lille pige ved navn Frederikke. Hun døde april 1837, efter få dages sygdom. Kaptajn Wagners ven, der netop var på besøg i de dage, bad om lov til at tegne barnet; moderen kunne ikke afslå vennens bøn. Hun satte sig til rette med det døende barn, og siden alene. Tegneren, Fr. Helmsdorff, tog akvarellen med hjem, men han fik den aldrig gjort færdig.

En snes år efter lykkedes det sønnen, generalmajor Frederik Wagner, at opspore tegningen i Strassburg og erhverve den.

kendte mennesker fra kunstens, musikens og den litterære verden. Blandt andet var Weyse en god ven af huset.

Ved et meget festligt sølvbryllup i 1833 blev der sunget en sang, hvortil Weyse havde lavet melodien. Mange år senere, da en datter fejrede sølvbryllup, nemlig 1855 i Slotsbjergby præstegård blev melodien brugt igen, men denne gang med en tekst af N.F.S. Grundtvig. Det var »Det er så yndigt at følges ad«.

I 1834, da den nu 36-årige Moritz Wagner

var blevet forfremmet til kaptajn, kom han igen til »Falkenstein«, denne gang som frier, og han fik ja! Hidtil havde han boet i det gamle hus på Kirketorvet hos forældrene og været glad for det, men nu kunne han godt tænke sig at få foden under eget bord. Charlottes far gav sit minde, men moderen holdt igen. Hun kunne ikke lide tanken om, at datteren skulle flytte ned til det tyske hjørne af Danmark. Alle genvordigheder blev dog overvundet, og den 19. september samme år blev brylluppet fejret. Da havde kaptajn

*Kaptajn Moritz v. Wagner tegnet
1837 af vennen Fr. Helmsdorff,
der var hofmaler hos storhertugen
af Baden.*

Wagner netop afsluttet et arbejde med at anlægge en lille park i et sumpet område i Büdelsdorf.

Charlotte havde ofte talt tysk i sit hjem, og nu havde brudeparret aftalt, at når de havde passeret Storebælt, så skulle de tale tysk sammen, fordi omgangssproget i Rendsborg var tysk. Ved første forsøg kom bruden til at græde, og den fintfølede Wagner sagde da straks: »Nej, min pige, så bliver vi ved det danske.« Og det blev de.

I Rendsborg talte man plattysk, mange

forstod slet ikke højtysk. På den tid, ca. 1835, var der også en del familier, hvor sproget var dansk, men efterhånden som de flyttede bort eller døde, gik sproget over til højtysk. Den gamle oberst Wagner talte dog altid dansk med sin svigerdatter, om end med en højst ejendommelig udtale.

I grunden var det mærkeligt, at Wagner uden overvindelse gik ind på at tale dansk med sin unge kone, da det jo kun var som stor dreng på »Det kgl. Landkadetakademi« i København, han havde talt dansk. Ganske

vist var han, da han som ung var i Frankrig, begyndt at føre dagbog på dansk – trods de franske og tyske omgivelser –, og det blev han ved med til sin død. Han talte fransk med sin ældste søn, da denne var en 12-årig skoledreng. I Wagners barndomshjem talte man tysk, hans mor med stærk schwabisk dialekt.

Kaptajn Wagners bror Carl, der havde gået på »Herlufsholm«, afsluttede sin skolegang i Kiel (vistnok af tidsmæssige og økonomiske grunde) og fortsatte sin uddannelse i Heidelberg.

Søsteren Caroline blev gift med en tysk latinskolelærer, senere Con-rector i Husum, Theodor Schreiter. Han endte som præst ved Frederiksberg kirke i Slesvig by. Sproget hos disse to søskende var og blev tysk.

Da denne søster, tante Caroline, mange år senere besøgte sin svigerinde på Askov højskole, talte Charlotte Wagner tysk med tante Caroline.

Som nygifte boede de unge i Mühlenstrasse. Senere flyttede de til Schleuskuhl, nær Schiffbrücke på Ejderen. Her blev tre børn født, Ludvig, Frederik og Charlotte. Sidstnævnte huskede altid på, at hun var født på Uffe's ø (1842). Brødrene glemte aldrig, at deres far havde vist dem, hvor den gamle Ejdersten havde været og indprentet dem, at de var født på dansk grund.

Den gamle oberst Wagner og hans kone flyttede som sagt til datteren i Husum, efter at det gamle hus på Kirketorvet var brændt. De oplevede at fejre deres guldbryllup, men døde så med få måneders mellemrum i 1847.

I 1844 blev kaptajn Wagner udnævnt til major og forflyttet til København som næstkommanderende hos oberst Olaf Rye, der også havde været tjenestegørende i Rendsborg.

Forfremmelsen medførte selvfølgelig en meget stor forandring, navnlig betød det en meget stor lettelse at komme på afstand af den politiske uro, som stadig tiltog og skilte familier og venner mere og mere ubønhør-

ligt, så man efterhånden dårligt kunne være i stue sammen. Fru Wagner havde en dag truffet andenpræstens kone, da hun var på besøg i Husum. Præstekonen var født og opvokset i Flensborg, og fru Wagner spurgte derfor troskyldigt, om hun talte dansk. Dette spørgsmål blev optaget som en fornærmelse: en »ausgebildete Flensburgerin« havde virkelig ingen berøring med det danske.

Ved forflyttelsen til København løstes problemet med de små sønners skolegang nu af sig selv. Charlotte Wagner kom sin slægt og hele den kreds, den tilhørte, på nært hold, navnlig søsteren og hendes mand P. A. Fenger, og dermed kredsen omkring N. F. S. Grundtvig. Charlotte Wagner fik sin faste plads i Vartov kirke og sang af hjertet med på Grundtvigs salmer, efterhånden som de kom frem. Hendes mand gik oftest i Garnisons kirke, hvor han tjenstlig hørte til.

Ved forældrenes død i 1847 var major Wagners sorg navnlig over moderens død meget voldsom. Hans personlige konflikt i spørgsmålet tysk-dansk sled mere og mere på hans nerver.

Ved en audiens hos kongen mødte Wagner i forgemakket Hertugen af Augustenborg, hans tidligere chef. »Nun, mein lieber Wagner, Sie sind wohl Stockdäne geworden?« Wagner svarede: »Das eben nicht, Durchlaucht, man lernt aber die Dinge auch von andern Seite anzusehen.« Hermed sluttede samtalen, og hertugen vendte Wagner ryggen.

Så kom 1848. Wagner blev mere og mere forpint; han var i en så feberagtig spænding, at hans kone frygtede et alvorligt nervesammenbrud. Wagner ønskede brændende, at han var i Rendsborg. Med sit store kendskab til hele befolkningen dernede var han sikker på, at han var mand for at forhindre al uorden. Hans foresatte, som han prøvede at drøfte sagen med, navnlig landgrev Wilhelm, ville ikke have med denne sag at gøre. Allevegne var omkvædet: »Åh, det har vel ingen nød.«

Så kom efterretningen om Rendsborgs overrumpling og mobiliseringen af den danske hær, og nu ramte katastrofen familien Wagner, idet han ikke kom med. Det vil sige, han fik ikke nogen afdeling at føre. »Jeg har ingen bataillon til Dem, major Wagner, vil De føre een, må De selv skaffe den,« var den besked, han fik i krigsministeriet.

Det ramte hårdt, så meget mere som han var næstkommanderende hos oberst Olaf Rye. Wagner måtte føle det som noget i retning af at få den sorte kokarde. (Man stolede ikke på Wagner, fordi han var Rendsborger, og fordi så mange af hans tidligere officerskammerater var på oprørernes side).

Men Wagner søgte og fik et hvervebrev og gik i gang med hvervningen. Forbavsende hurtigt fik han samlet tilstrækkeligt mandskab til at danne en bataillon: »Første Bataillons Danske Frivillige«. Dette mandskab skulle nu disciplineres og indøves, altså uddannes som soldater. Det foregik omkring Odense, senere marcherede man til Jylland og gjorde forposttjeneste ved Kolding.

Da våbenstilstanden kom om efteråret, blev bataillonen opløst og hjemsendt, dog blev en del af mandskabet sendt til Vestindien som frivillige. Major Wagner selv blev kommandør for 8. bataillon, der da lå omkring Vejle. I begyndelsen af året 1849 blev Wagner udnævnt til oberstløjtnant, men da var han en syg og knækket mand. Han kom hjem på orlov i seks forfærdelige uger, hvor hans kone måtte hjælpe ham og skåne ham for sindsbevægelser; hun måtte også flere gange afgøre tjenstlige sager for ham i hans navn.

Efterhånden rettede Wagner sig dog så meget, at han igen kunne overtage sin bataillon, da krigen foråret 1849 atter brød ud. Han kom til Als, men måtte snart efter indlægges på lazarettet i Augustenborg. Herfra overflyttedes han til Odense. Lægerne i Odense ville sende ham hjem til København på orlov i håb om, at Wagner bedre kunne falde til ro og finde lægedom under fru Wag-

ners pleje. Man bestilte vogn og postheste til den 2. maj om formiddagen, men samme dag om morgenen fandt man ham død. Intet sted bliver der fortalt om begravelsen, der er kun tavshed omkring det dødsfald.

Først mange år senere, i 1897, da gamle fru Wagner var død i Askov, fortælles der, at hendes børn havde ønsket, at hun fik sit sidste hvilested ved sin mands side. Hun havde indvilliget, og der var blevet købt jord ved siden af Wagners grav i Odense. Efter en stor sørgehøjtidelighed i Askov fulgte slægten derfor gamle Charlotte Wagner, født Manthey, til graven, hvor hendes elskede mand nu havde hvilet i 48 år. På graven stod endnu den hvide rose, som generalinde Krabbe havde taget med fra Fredericia efter bombardementet og plantet på graven »til vidnesbyrd og venskab og højagtelse.«

Charlotte Wagner var blevet ramt af så stor en sorg, at det ikke var mærkeligt, at hun følte sig knust. Hun var kun 38 år, da hun blev enke. Tavsheden omkring hendes mands død tyder på, at det var døden for egen hånd. For hendes mand var konflikten dansk-tysk blevet så tilspidset, at hans sind ikke længere kunne bære det. Grænselandet kan i visse øjeblikke kræve ufatteligt meget af mennesker, der føler sig hjemme på begge sider.

Flensborgeren, professor Chr. Paulsen, der var jævnaldrende med Wagner, sukker ofte over det: »Hvor er det svært, at man nu ikke mere kan færdes mellem sine venner, fordi man er nødt til at tie stille med, både hvad de og vi er mest optaget af. Ja, tilsidst dør al forbindelse imellem os på grund af de politiske skillelinier.«

Charlotte Wagner var ikke alene blevet enke, hun skulle nu være både far og mor til fem små børn. Da viste det sig, at hun i sit indre havde en kraftkilde, hun kunne blive ved at øse af. Hun havde tidligt lært at øse af den. Ikke for intet havde Weyse stået fadder til hende, meget var blevet sunget ind i hende fra hendes tidligste barndom.

Charlotte Schrøder, f. Wagner (1842–1904)

Så begyndte et nyt, langt afsnit af hendes liv. Hun levede som enke i næsten et halvt århundrede, men hvilket indholdsrigt liv! Sorger og ulykker mødte hun, bekymringer for de opvoksede unge fik hun også, som alle mødre, men den største sorg, den største bekymring var hun kommet igennem. Hun havde lært at stole fast på, at Gud er enkers forsorg og de faderløses fader.

Efterhånden som børnene voksede til, og de alle havde brug for mere plads, måtte de flytte flere gange; dels boede de inde i det indre København, men en årrække også ude på Christianshavn ved »vandet«. Sønnerne kom hjem med deres unge studenterkammerater, navnlig den ældste Ludvig, som hørte til blandt en hel flok særdeles prægtige unge, det såkaldte »lille Theologicum«.

En af disse unge hed Ludvig Schrøder. Han blev forlovet med sin vens unge søster Charlotte. Hun var den yngste af de tre børn, der var født i Rendsborg. Den 24. september 1862 blev den tyveårige Charlotte Wagner viet til Ludvig Schrøder i Vor Frelzers Kirke på Christianshavn af brudens onkel, pastor P. A. Fenger. Den 2. oktober 1862 rejste de nygifte til Rødding for at afløse forstander Sofus Høgsbro og således overtage Rødding højskole.

Her blev de dog kun i to år, så kom krigen i 1864, og de måtte flytte fra deres første hjem og afbryde højskolegerningen på grund af nederlaget, fredsslutningen og den efterfølgende grænsedragning.

Efter en vinter i København, hvor de boede som en slags hjemløse flygtninge, kunne ægteparret flytte deres ejendele fra Rødding til en ødegård i nærheden af Vejen, og her begyndte så under primitive forhold den højskole, der – efterhånden som årene gik – skulle blive Danmarks førende: Askov Højskole.

Den unge Charlotte Schrøder blev sat på en hård prøve. Bønderne på egnen, og navnlig deres koner, var ængstelige for dette nye og bange for den fine officersdatter, og hun måtte gøre sig megen umage for at klare opgaven som højskolemoder under de givne forhold.

Charlotte Wagner flyttede snart over til datteren på Askov, hvor hun fik sin egen stue, men ikke ret mange af sine egne møbler, fordi flyttelæsset fra København brændte på landevejen kort før det nåede Vejen. Hun måtte da mindes, hvad hendes mands moder havde fortalt, hvordan en del af hendes udstyr var brændt på Lüneborg hede.

Bedstemoder Wagner var god at gæste, god at tale med, god at lytte til. Hun var af natur meget livlig og blev aldrig træt af at fortælle, snart om gamle minder fra forældrenes hjem på Falkenstein, snart om årene i Rendsborg, og også om de mange år i København og om den kreds af mennesker, hun

der var færdedes i. Hun døde Langfredag 1897.

Hendes datter, Charlotte Schrøder, f. Wagner, blev nu Askov højskoles bedstemoder. Charlotte glemte som sagt aldrig, at hun var født på Uffes ø i Ejderen. Hun holdt af at fortælle sine børn om Danmarks helte fra 1848, 49 og 50, og mindedes altid de store dage, navnlig »Isteddagen« og »Fredericia-dagen«. Højskolepigerne lærte at binde krans og hædre de faldnes minde.

Hun var også blandt de første, der begyndte at fejre »Valdemarsdagen«; hun forærede højskolen et stort dannebrogflag, der altid hang på væggen i festsalen. Det måtte ikke hejses ude, før Sønderjylland kom hjem, frit for tysk herredømme. Det blev hejst ude genforeningsdagen i 1920, men kun den ene dag. »For Syd-Slesvig kom ikke med!« Flaget blev foræret til Jaruplund højskole, da den blev indviet.

De sidste år, Charlotte Schrøder levede, var hun præget af sygdom, og datteren, den senere så kendte Ingeborg Appel, måtte overtage mere og mere af moderens arbejde på højskolen. I 1904 døde Charlotte Schrøder. Hun blev kun 62 år. Charlotte Schrøders søskende var Ludvig Wagner, lærd præst på Koldingegnen. Frederik Wagner blev dansk officer og nåede at blive general, inden hans mor døde 1897. Anna Wagner, født i København, blev gift med Ludvig Schrøders broder, Johannes Schrøder, en tid højskoleforstander på Sjælland, senere vinhandler i København.

Den yngste broder, Carl, der kun var to år, da faderen døde 1849, valgte også at blive officer. Han meldte sig som ung løjtnant som frivillig til den franske hær i 1870, fordi

han håbede og ønskede, at en fransk sejr kunne føre til opfyldelsen af § 5 i Pragerfreden 1866. Inden afrejsen til Frankrig var han blevet gift med sin kusine Anna Pauline Manthey, hvis fader en årrække ejede Stendetgård ved Haderslev.

Carl kom uskadt hjem, kom på officersskolen og endte som dansk oberst. Hans børn bærer dobbeltnavnet Manthey-Wagner. En af dem er overretssagfører Christian Manthey-Wagner, født 1882, en tid formand for Grænseforeningen og stifter af Dybbøldagen og Dybbølmærket.

Man får indtryk af, at disse fem søskende alle har følt sig forpligtet af deres faders tilknytning til Sønderjylland, fra Kongeå til Ejder, de har alle løftet arven efter faderen og æret hans minde ved selv at være med i kampen for det danske såvel i Nordslesvig som i Sydslesvig.

Når vi går forbi kaptajn Wagners buste i hallen på Amtsmandsgården i Rendsborg, mindes vi den unge danske energiske officer, der ryddede, drænede og tilplantede det lille smukke anlæg i Büdelsdorf til glæde for sine bysbørn. Og er Frederikskilde nu forsvundet fra jordens overflade, vil vi glædes over og værne om den kilde, der nu springer i Büdelsdorf i vore danske børnehaver, i Ejderskolen og i vor danske kirkesal.

Kilder:

Ludvig Wagner: »Soldaterliv«.

– »Min Moder«.

Frederik Schrøder: »Ludvig Schrøders Liv og gerning«.

Margrethe Christiansen: »Ingeborg Appel og Askov«.

»Højskolebladet«, 1911, nr. 26.

Kampen om de to danske sprogtimer

AF L. S. RAVN

Skoleinspektør L. S. Ravn, Haderslev, gennemgår de bestræbelser, man fra tysk side iværksatte for at udrydde det danske sprog i Sønderjylland i tiden efter 1864. Men det tilsigtede resultat udeblev. I årene op til den første verdenskrig måtte man erkende, at Nordslesvig var mere dansk end nogen sinde, trods eller måske snarere på grund af den preussiske skolepolitik.

Den 18. december 1888 underskrev overpræsident von Steinmann, Slesvig, »Anvisning for undervisning i de nordslesvigske folkeskoler«, hvis § 1 bestemte: I alle almueskoler er undervisningssproget i alle lærefag tysk alene med undtagelse af religionsundervisningen. Den preussiske kultusminister von Gossler, Berlin, havde uden at rådføre sig med overpræsidenten eller med general-superintendent Kaftan strøget de to danske sprogtimer, der hidtil havde været indeholdt i forslaget til en sprogordning i Nordslesvig.

Det var et hårdt slag for danske hjem at se al undervisning i modersmålet med et pennestrøg fjernet ud af skolen. Der var sorg og harme men også samling og beslutsomhed i de danske rækker.

Den nordslesvigske vælgerforening sendte et opråb til skoleinteressenterne om at andrage om tilbagekaldelse af anvisningen af 1888 og bibeholdelse af 1878-anordningen. Over 10.000 underskrev petitionen, og P. Skau, Bukshave, R. Clausen, Smedager, og Witzke, Hjortholm, overrakte den til overpræsidenten, der kort efter svarede, at han ikke skønnede det nødvendigt at bibeholde

det danske undervisningssprog i den nordslesvigske folkeskole.

Gustav Johannsen skrev i 1889: Man måtte tømme det bedste bæger, magthaverne var i stand til at byde ... Dødsdommen var vel forkyndt, men dens fuldbyrdelse vil aldrig magtes udført.

For at bøde på virkningen af anvisningen gik man på dansk hold i gang med hjemmeundervisning, øgede arbejdet indenfor sprogforeningen, oprettede skoleforeningen m. m. Kampen for de to danske sprogtimer foregik navnlig på det kirkelige område ud fra hensynet til den danske religionsundervisning.

Konsistoriet i Kiel fremkom allerede den 12. april 1889 med sin bedømmelse af anvisningen af 1888. Konsistorialpræsident Mommsen føler sig tydeligt stødt over at være forbigået under udarbejdelsen af denne overordentlig vigtige anvisning og udtaler sig meget uforbeholdent. »Ved at stryge de to danske sprogtimer bliver det gjort umuligt fremtidigt i Nordslesvig at nå de i Allgemeine Bestimmung af 15. oktober 1872 fortræffeligt formulerede mål for religionsundervisningen.« Det var ikke til at tage fejl af. Det fremgår af det senere oplyste, at konsistoriet under Dr. Müllers ledelse skiftede signaler, uden forbehold fulgte regeringens hårde kurs og nægtede at anbefale indførelse af de to danske sprogtimer.

*

I 1878 var der blevet oprettet provstisynoder af fællessynoder, der gav de evangelisk-

lutherske menigheder i Slesvig en betydelig selvforvaltning. Danske lægmænd, der var valgte medlemmer af synoderne, rejste gang på gang kravet om indførelse af de danske sprogtimer ud fra det argument, at mangelen af disse timer var en væsentlig hindring for en frugtbar dansk religionsundervisning. Flertallet af de nordslesvigske præster erklærede sig enige heri og støttede ved flere lejligheder de danske krav.

At det havde været et politisk fejlgreb ved anvisningen af 1888 helt at fjerne undervisningen i modersmålet af skolen, var man efterhånden ikke i tvivl om, hverken indenfor statens eller kirkens ledelse. Man havde givet danskerne og da navnlig den danske presse et virksomt våben i hænde, og pressen forstod tilfulde at gøre brug af det. »Det er bittert for os, at danskerne nu har ret« udtalte provst L. A. Reuter, Broager. Men at indrømme fejltagelsen eller i det mindste søge at begrænse fejlgrebets politiske virkninger, det forbød preussisk stivsind og den lurende angst for at tabe ansigt. Man turde simpelthen ikke udsætte sig for den tyske presses nådesløse anklage for i Nordslesvig at foretage et ynkeligt tilbagetog og for at have svigtet nationalt, hvad der på dette tidspunkt noget nær havde været det værste, en preussisk myndighed kunne udsættes for.

Situationen kendetegnes yderligere ved den dårligt skjulte splid og gensidige mistænkeliggørelse, der tydeligt gav sig tilkende i forholdet mellem overpræsident von Steinmann og generalsuperintendent Kaftan og dermed overfor den nordslesvigske gejstlighed, der langtfra nød statens ubetingede tilid.

*

Op gennem årene satte kampen om de to danske sprogtimer sig tydelige spor både på provstisynoderne og på fællessynoderne.

Provstisynoden for Tørninglen havde i august 1891 med stort flertal anbefalet ind-

førelse af to danske sprogtimer i skolerne. Det gav kredsskoleinspektør Stegelmann, Haderslev, anledning til i en indberetning til overpræsidenten¹ at rette ualmindelig tarvelige personlige beskyldninger mod provstiets præster med krav om at få de danske orienterede fjernet.

På fællessynoden i november 1891 i Rendsborg blev kravet om de to sprogtimer igen rejst og af præsterne anbefalet under hensyn til en forsvarlig dansk religionsundervisning. Fællessynodens ledelse undgik en afstemning. Den syltede sagen ved at afgive en beroligende forsikring om, at man nøje ville overveje spørgsmålet.

I juli 1893 samledes i Flensborg 60 deltagere til et præstekonvent for at drøfte sprogsagen og sende en deputation til Berlin. Overpræsidenten fik imidlertid nys om sagen, og han opnåede, at ministeren nægtede at modtage præsterne.

Ivrigt i krigen mod den nordslesvigske præstestand var frem for nogen kredsskoleinspektør Stegelmann. Han tilskyndede den unge fanatiske landråd Dr. Mauve i Haderslev til i egen person at foretage en revision af folkeskolerne med det specielle formål at undersøge, hvorvidt præsterne i deres egen skab af lokalskoleinspektører havde gjort sig skyldige i embedsforsømmelser. Det lykkedes landråden at påvise, at adskillige præster havde godkendt ugeskemaer,² der ikke nøje opfyldte de krav til tysk og dansk religionsundervisning, som anvisningen af 18. december 1888 stillede. Ved flere skoler var det gået ud over den danske religionsundervisning navnlig på yngste hold, hvad man alvorligt måtte påtale.

Vi oplever her det paradoksale, at høje tyske myndigheder gør sig til talsmand for den strikse overholdelse af den danske religionsundervisning alene med det formål at

1. Schleswig-Holsteinisches Landesarchiv, Schleswig, 301 Nr. 2876, 18.8. 1891
2. Samme, 301 Nr. 2878

ramme den nordslesvigske gejstlighed med en anklage for sløseri i dens embedsførelse.

Imidlertid havde Stegelmann på en lærerkonference påbudt, at det sidste kvarter af den danske religionstime skulle bruges til gentagelse på tysk. Det var klart i strid med anvisningens bestemmelser, men på foranledning af overpræsidenten slap han for tiltale. Hans dage i Nordslesvig var imidlertid talte, og han blev i 1894 som »Schulrat« forflyttet til Bielefeldt.

I november 1894 indgav 77 af Nordslesvigs ca. 100 præster et andragende til kultusministeren om de to danske sprogtimer. Til ordfører valgte man provst Reuter i Broager, en udpræget tysk mand. Ministeren nægtede at modtage deputationen og gav tilsidst personlig overfor Reuter et blankt afslag. Derefter erklærede provsten, at herefter måtte en embedsmand enten nedlægge sit embede eller adlyde – han valgte det sidste!

»Hejmdal« bedømte aktionen således:

En så vaklende spagfærdig, ynkelig og sendrægtig optræden har kun kunnet føre til det rene intet.

Kaftan havde nægtet at stille sig i spidsen for aktionen, og J. Jessen skrev i denne anledning i »Flensborg Avis« en af sine biden- de artikler »Hjorden og Hyrden«. Heller ikke i 1897 opnåede præsterne et resultat. I danske kredse var man navnlig skuffet over Kaftans vege holdning og både »Hejmdal« og »Dannevirke« gav udtryk for en hård og besk kritik.

I 1900 gav de danske repræsentanter afkald på en debat og selv om der i 1903 og igen i 1906 blev indbragt et andragende, nægtede synoden fremdeles at debattere det.

Andragende om fakultative danske sprogtimer

Den 8. juli 1907 fremsendte pastor Chr. Petersen, Skodborg, til overpræsident von Bülow en petition,³ der var underskrevet af 69

nordslesvigske præster, heriblandt H. P. Prah, Gml. Haderslev, Johannes Schmidt, Vodder, H. Tonnesen, Hoptrup, P. Simonsen, Oksenvad og P. Hansen, Dybbøl. Man ansøger om indførelse af to frivillige (fakultative) danske sprogtimer i de skoler, hvor der gives dansk religionsundervisning. Der henvises til, at de ældste af underskriverne i sin tid har været medunderskrivere af den af 77 gejstlige fremsendte petition, men »Vi har almindeligvis ikke stemt for provstisynoder- nes gentagne andragender, dels fordi vi anså dem for uden chancer og dels fordi de blev vurderet som en politisk demonstration ... Her drejer det sig om et rent kirkeligt spørgsmål, affødt af en bevislig trang, idet mangelen af danske sprogtimer er en væsentlig hindring for en frugtbar religionsundervisning ... Vor henvendelse kender intet til politiske motiver.«

*

Denne petition videresendtes, som det måtte falde naturligt, til konsistorialpræsident dr. Müller i Kiel.⁴ Før denne officielt tager stilling til henvendelsen, sender han den 17. 7.1907 en fortrolig skrivelse til en af underskriverne, provst Nis Gottfriedsen i Nustrup.

Ud fra sit personlige kendskab til forholdene i Nordslesvig hævder dr. Müller, at der kirkelig set ikke består trang til de to frivillige sprogtimer og at petitionen derfor må afvises. Med hensyn til religionsundervisningen forløber alt tilfredsstillende i Nordslesvig, og Müller har store betænkeligheder ud fra politiske overvejelser.

Åbenbart under indtryk af Müllers forventede afslag henvender provst Gottfriedsen sig få dage senere i et personligt brev,⁵ dateret 23.7.1907, til overpræsident von Bülow og går meget stærkt ind for de 69 præsters

4. Samme, 301 Nr. 2862, Jr.nr. 6786/07

5. Samme, 301 Nr. 2882

petition. Det drejer sig jo i virkeligheden om at rette fejlen, der skete i 1888, hvad i dag næppe mange benægter. Vi tager afstand fra det af danske medlemmer af synoderne rejste krav om obligatoriske danske sprogtimer og ønsker disse timer gjort frivillige. Provsten er klar over, at underskriverne udsætter sig for heftige angreb fra visse nationale kredse. Vor petition er affødt af begivenheden i Haderslev,⁶ og engang startet kan den ikke standses.

Høster vi end fra dansk hold utak og fra tysk hold mistænkliggørelse, så er vi overbeviste om at tjene freden, kirkens fred og landsdelens fred.

*

Formodningen om, at præsternes henvendelse af 8. juli 1907 ville blive modarbejdet af mænd fra deres egne rækker viste sig at være rigtig. Fra Sønderborg sendte provst Valentiner den 19. juli 1907 et brev til dr. Müller,⁷ hvoraf et kort uddrag i oversættelse lyder: »Jeg er overbevist om, at sprogforordningen af 1888 har været et stort politisk fejlgreb. Den har givet det danske parti et meget virksomt agitationsmiddel i hænde og har i høj grad været skyld i de skarpe politiske modsætninger ... Men den er der nu engang, og tysk tilbagetog eller vigen er af det onde og vil blive tolket som svaghed, der kun tjener til i befolkningen at styrke dens politiske forhåbninger om en genforening med Danmark.«

Det kan næppe undre, at provst Gottfriedsen allerede den 27. juli fik overpræsidentens korte svar, et blankt afslag⁸: »Afskaffelsen af den danske sprogundervisning i folkeskolen

er en kendsgerning, der ikke fremtidigt vil undergå nogen ændring.«

Trods dette kategoriske nej gav bl.a. pastor Tonnesen i Hoptrup ikke op. Kredsskoleinspektøren i Haderslev indberettede til regering, at præsten på eget initiativ var begyndt på at give ugentlig to dansktimer, og at selv medlemmer af frimenigheden sendte deres børn til disse. Landråd Becherer, Haderslev, søgte forgæves at chikanere undervisningen, og konsistoriet i Kiel misbilligede Tonnesens og to andre præsters adfærd og forbød dem at fortsætte undervisningen.

På fællessynoden i oktober 1909 mærkedes dønningerne af Johs. Tiedjes skånselsløse afsløring af tvangsstyrets hårdhed og smålighed. Efter flere års tavshed udspandt der sig en debat, men der blev intet opnået.

Endelig stillede pastor J. R. Zerlang i Holbøl på fællessynoden i 1912 igen forslag om de to danske sprogtimer.

For forslaget talte bl.a. Hans S. Prahl, Gml. Haderslev, med megen varme og styrke. Imod talte provst Bade, Åbenrå, der betegnede forslagets kilde som værende af national art. Kaftan tav.

Det var sidste gang, det danske andragende kom til afstemning: 40 stemte for, 42 imod. Det var angelboerne, der afgjorde resultatet. Dr. Achelis mener deri at se en nemesis – en tak for sidst.

*

På fællessynoderne i 1915 og 1918 var omtale af nordslesvigske skoleproblemer på forhånd udelukket.

Spørgsmålet om de 2 danske sprogtimer var gentagne gange af de danske sønderjydere talsmand blevet ført frem i den preussiske landdag. Oftest krævede modstanderne overgang til dagsorden, inden sagen var uddebatteret, og dermed var muligheden for stillingtagen med påfølgende afstemning afværget.

6. Der henvises til overpræsidentens forsonlige tale på landbrugskamrenes årsmøde i Haderslev i juli 1907

7. Landesarchiv Schleswig, 301 Nr. 2882, 19.7.1907

8. Samme, 301 Nr. 2882, 19.7.1907

Således stillede de to danske deputerede i landdagen, Hans Lassen og Gustav Johannsen, et andragende, der kom til forhandling den 10. marts 1889. Gustav Johannsen var en mester i at operere med historiske argumenter og motiverede på ypperlig vis andragendet. Til slut bad han kammeret øve retfærdighed og give sandheden æren. Men andragendet blev forkastet, den nordslesvigske befolkning henvist til selvhjælp.

*

Bemærkelsesværdig blev den forhandling, der fandt sted den 22. juni 1897, og skønt afstemningen ikke løste spørgsmålet på tilfredsstillende måde, betød den en relativ sejr for de danske deputerede Gustav Johannsen og H. P. Hanssen. Førstnævnte havde formået at slutte betydningsfulde alliancer, ikke blot med polakkerne, men i det foreliggende spørgsmål også med det mægtige Centrumsparti. Hans tale var i alle henseender mønsterværdig, hans appel til nationens retfærdighedsfølelse dristig og indtrængende.

Regeringens repræsentant, overregeringsråd Köpke, gik uden om sagens kerne og gjorde end ikke forsøg på at imødegå den danske deputerede. Næste taler landdagsmand Bachmann hævdede bl.a. ret overraskende, at de nordslesvigske børn bevægede sig med så stor færdighed inden for både det danske skrift- og talesprog takket være hjemmenes indflydelse, at en dansk undervisning i reglen var ganske overflødig.

*

Efter at H. P. Hanssen havde imødegået Bachmann og Gustav Johannsen slutteligt havde appelleret til forsamlingens sunde fornuft og retfærdighedsfølelse kom forslaget

til afstemning. Der skete det overraskende, at for forslaget om de 2 danske sprogtimer stemte i den reaktionære preussiske landdag så mange deputerede, så der måtte en modprøve til for at vise, at et lille flertal stemte imod.

*

De gentagne afslag gav ikke det tilsigtede resultat; snarere tværtimod. Den 26. maj 1914 kort før krigens udbrud var der møde i det preussiske »Herrenhaus«, førstekammeret. Grev Rantzau-Rastorff, gehejmeråd Neuber, Kiel, og overborgmester Todsen, Flensborg, var enige i, at Nordslesvig var mere dansk end det havde været i 1886. Hertug Ernst Günther, kejserindens bror, gav den nordslesvigske gejstlighed og kirkestyrelsen skylden for den rystende situation. Kaftan har i sine erindringer erklæret sig enig med talerne i bedømmelsen af den nationale situation i Nordslesvig, men han har på det bestemteste tilbagevist påstanden om, at den nordslesvigske præstestand og kirkens ledelse kunne udpeges som syndebug. Tværtimod – den nordslesvigske kirke og dens præster repræsenterede det sidste og meget vigtige bånd, der holdt forbindelsen sydpå vedlige. Hvad talerne havde konstateret for den nærmest lamslåede forsamling var simpelthen frugterne af den forfejlede preussiske »Nordmarkpolitik«, specielt skolepolitikken. Det var anvisningen af 1888, der havde ødelagt en naturlig, fredelig udvikling; dens skæbnesvangre følger var synlig for enhver.

Der var lagt op til en heftig debat. Den blev standset af uvejret, der brød løs i 1914.

9. Erlebnis und Beobachtung des ehemaligen Generalsuperintendenten D. Theodor Kaftan, Kiel 1924

14. marts 1980

AF TROELS FINK

Den 14. marts 1980 blev det danske forsamlingshus i Slesvig, »Slesvighus«, genindviet efter en større modernisering.

Ved festen, hvor man dels mindedes 60-årsdagen for afstemningen i 2. zone, dels 25-året for afgivelsen af Bonn-København-erklæringerne, holdt professor, dr. phil. Troels Fink, Åbenrå, hovedtalen, og han sagde blandt andet følgende:

For 60 år siden fremkaldte afstemningsresultatet i 2. zone en grænseløs skuffelse blandt alle danske og ikke mindst blandt dem i Flensborg i 2. zone, der havde lagt kræfterne i for at opnå et resultat, der kunne gøre det muligt, at også Flensborg sammen med Nordslesvig blev genforenet med Danmark. Nu er de bitre minder blegnede. I 1980 kan vi fejre den 14. marts næsten som en slags fødselsdag for den danske folkedel.

Man kan nok undre sig lidt over, at fødselsdagsfesten er lagt til Slesvig til 3. zone, for der var ingen folkeafstemning i denne by og egn for 60 år siden. Her var sindene optaget af Kapp-kuppet. Dagen før afstemningen havde en embedsmand i Berlin ved navn Wolfgang Kapp forsøgt statskup. Han fik støtte af ét af de såkaldte frikorps, der var oprettet i 1919. Rigsværet forholdt sig passivt: »Truppe schiesst nicht auf Truppe«, sagde en af dets ledere. Den socialdemokratiske regering Bauer måtte flygte fra Berlin til Sydtykland. I et par dage så det ud til at Kapp havde visse chancer, men en generalstrejke, som også embedsmændene deltog i, bragte ham til fald. I Slesvig sluttede garnisonen sig til kuppet, en del af de ledende embedsmænd i provinsregeringen ligeså. Kuptilhængerne satte soldater til at bevogte

de offentlige bygninger. Men arbejdere og borgere satte sig til modværge; soldaterne blev efterhånden trængt tilbage og tilsidst var garnisonen indesluttet på Gottorp slotsø. Der blev forsøgt et udfald, som kostede seks soldater livet, og i 1936 rejste nazisterne et mindesmærke for dem: »Am 18. März starben in soldatischer Pflichterfüllung für Deutschland ...« og så fulgte de seks navne.

Den resolute måde, hvorpå arbejdere og borgere i Slesvig gjorde modstand mod kuppet fortjener også at mindes nu 60 år efter. Også det er en slags jubilæum, som der er grund til at ønske til lykke med.

Kapp-kuppet beherskede i sidste halvdel af marts 1920 helt den tyske offentligheds opmærksomhed. Den sejr tyskerne vitterlig havde vundet ved folkeafstemningen den 14. marts ligesom blegnede ved siden af den uro og de voldsomme kampe, der udfoldede sig over Tyskland i disse uger.

Så meget større bevægelse fremkaldte afstemningsresultatet i Danmark. Her blev stærke kræfter sat ind på at vælte den radikale regering Zahle, fordi den havde stået på det standpunkt, at afstemningsresultatet skulle respekteres. Det vil sige: et absolut flertal for Danmark var der næppe mange i Danmark, der ville kræve, for at Flensborg kunne genforenes, men i alle afgørende forsamlinger var man klare over, at 25 % danske stemmer ikke var tilstrækkeligt som grundlag for en genforening. Det lykkedes Flensborg-tilhængerne at få væltet regeringen Zahle, men det lykkedes ikke at få ændret den nationalpolitiske hovedlinje. Der rådede en dyb skuffelse og en hektisk ophidselse i nogle bevægede dage og uger ved påsketid 1920, men realistisk måtte alle se i øjnene, at slaget var tabt.

Mange frygtede, hvad der ville ske, når tyskerne fik magten igen. Der var nogen, der fremsatte den tanke, om man ikke kunne opnå en særlig status for Flensborg i lighed med den, Danzig havde fået, således at Flensborg og omegn blev internationaliseret under Folkeforbundets kontrol. I Danmark greb partiet Venstre den tanke, der kunne stå som et alternativ til den politik, som regeringen Zahle havde ført. Da Venstre under Niels Neergaard i begyndelsen af maj 1920 dannede regering, rejste en delegation fra 2. zone til Paris for at prøve på at få Flensborg under internationalt styre. Redaktør Ernst Christiansen fra Flensborg Avis var med. Men der stod intet i fredstraktaten om en sådan mulighed. Efter fem ugers forløb kom delegationen hjem med uforrettet sag. Men allerede inden deres hjemkomst var en ny holdning på vej. Der blev gjort en begyndelse til at skabe rammer for en dansk folkedel under fortsat tysk styre.

Før 14. marts havde man næppe overvejet, hvad der ville ske med de dansksindede, hvis 2. zone ikke kom til Danmark. Mange mente at så var alt håb ude, og at den gamle preussiske undertrykkelse ville genopstå.

I Danmark og i Nordslesvig havde der derimod været en livlig debat med henblik på den tyske folkedel, som ville komme til at leve som mindretal i Nordslesvig. Det tvangsstyre, som tyskerne havde gennemført før krigen, skulle ikke opstå igen med modsat fortegn. Der skulle nu herske frihed i kirke og skole, forældrene skulle frit kunne vælge, i hvilken skole deres børn skulle gå. Et national undertrykkelse skulle ophøre. Et sæt love var forberedt til at træde i kraft, så snart suveræniteten over 1. zone var overdraget til Danmark.

Syd for den nye grænse var der intet tilsvarende at spore med henblik på det danske mindretal. Rigtignok havde Det tyske Udvalg, der ledede den tyske afstemningskampagne, stillet national frihed i udsigt. Man henviste til artikel 113 i den nye tyske for-

fatning. Her blev det bestemt, at fremmedsprogede folkedele i riget ikke ved lovgivning og forvaltning måtte begrænses i deres frie folkelige udvikling, især ikke brugen af deres sprog, ved undervisning og i den indre forvaltning. Men denne bestemmelse stod kun på papiret. Først i april 1920 ophævede den preussiske regering de forordninger, der havde været rettet mod de danske sønderjyder: Det berygtede Sprogskript af 1888, der påbød tysk undervisning i skolerne, blev ophævet, forordningen om skærpet brug af undervisninger og forbudet mod danske farver og danske sange ligeså. Men det var mere en ændring af lovgivningen, der blev af symbolsk betydning.

Frygten for, at de danske i 2. zone nu blev udleveret til tyskernes hævn og forfølgelse var også mærkbar inden for den internationale kommission, der havde forestået afstemningen. I dens indstilling til fredskonferencen henvistes der til denne fare. Kommissionens holdning gjorde indtryk især på den tyske afstemningskommisær dr. A. Köster, der kort efter blev udenrigsminister. Han var bange for, at sagen ville blive behandlet i Paris, og han pressede på for at få en mindretalsordning også syd for grænsen. Den første spæde spire til en sådan var en anmodning, som Flensborg bys skoleudvalg fremførte over for byrådet den 26. marts 1920.

Udvalget bad om tilladelse til at oprette en folkeskole for det danske mindretal. Tilladelsen blev givet, og den 15. april indeholdt bladene en annonce, hvori forældre, der ønskede at få børn i dansk skole, blev opfordret til at anmelde dem. Der var i annoncen en tilføjelse: »Der kommer kun børn i betragtning, som har dansk modersmål«. Det var en alvorlig indskrænkning i friheden, for der havde i mere end en generation ikke været danske skoler i Flensborg, og traditionelt gik plattysk hjemmesprog godt i spand med dansk sindelag. Ca. 1000 børn blev anmeldt, men kun en fjerdedel kunne

opfyldte betingelserne. Der blev givet med den ene hånd og taget med den anden. Men netop dette forhold gjorde det klart, at der måtte et initiativ til fra dansk side, hvis en skoleordning skulle blive holdbar. Det kom den 5. maj 1920, da man på et møde med stor deltagelse vedtog at oprette »Dansk Skoleforening for Flensborg og omegn«. Foreningen hedder i dag »Dansk Skoleforening for Sydslesvig«. Det var en meget væsentlig beslutning, ikke alene med hensyn til skolen, men også fordi den var vidnesbyrd om, at de danske i Flensborg nu ville indrette sig under de givne forhold.

I aviserne førtes stadig en heftig og bitter kampagne, rettet mod dem, der havde tilrettelagt afstemningen således, at grænsen blev den, vi kender i dag. Men langsomt kom andre synspunkter til orde.

Mange af de danske havde overvejet at flytte nord for den nye grænse, og mange flyttede rent faktisk derop. Men de fleste blev. Da man i en mindre kreds på et møde den 10. juni drøftede fremtidens muligheder, erklærede gårdejer P. Budach, at han ville blive på sine fædres jord, og han udløste stemningen med ordene: End en dyst tør vel dansken ride, end en dyst«.

Det fik afgørende betydning, at Flensborg Avis valgte at blive syd for grænsen, skønt 6/7 af bladets abonnenter boede nord for den nye grænse. Den organisation, der dannede rammen om de danske bestræbelser i 2. zone havde været »Den nordslesvigske Vælgerforening«. Fra foreningen blev oprettet i 1888 var det en selvfølge, at Flensborg var repræsenteret i ledelsen. I 1919 blev der desuden oprettet et særligt valgdistrikt for Melleslesvigs landdistrikter. Foreningen nåede i efteråret 1919 op på ca. 8000 medlemmer i Flensborg. Et meget omfattende og vel-smurt tillidsmandsapparat blev bygget op. Det fulgte inddelingen i valgdistrikter. Der var i Flensborg ialt 22. Denne inddeling har vist sig at være meget livskraftig; den består i store træk den dag i dag. Nordslesvigs væl-

gerforening var i 1920 slidt op. Men syd for grænsen fortsatte den umiddelbart i den nye forening, som blev oprettet den 26. juni 1920, og som fik navnet »Den slesvigske forening«. Englænderne gav den senere navnet »Sydslesvigsk forening«. Organisatorisk kan man sige, at den sydlige bræmme af den nordslesvigske danskhed blev skåret fra i 1920. Det gamle kampfællesskab blev opløst, men den sydlige og svageste del viste sig at besidde sejhed og livskraft i en grad, som ingen kunne drømme om i 1920.

Den nye forening i Flensborg nåede i løbet af kort tid op på ca. 5000 medlemmer. I september 1920 blev der oprettet en særlig afdeling for landdistrikterne uden for Flensborg og i Sydtønder amt, og så i 1922 blev området udvidet, da der blev oprettet en Slesvigsk forening for Gottorp amt. Det viste sig, at der også uden for afstemningsområdet var aktive danske, som ville med i et dansk fællesvirke. Ude mod vest dannede nogle dansk-orienterede frisere deres forening for nationale frisere. Sådan tegnede der sig efterhånden et nyt foreningsmønster, som mange er fortrolige med i den stærkt udvidede form, det nu har.

I de første år efter 1920 var der kun danske skoler i Flensborg by, men i 1926 kom en skoleforordning for den gamle 2. zone og i 1928 en skoleforordning omfattende hele Sydslesvig. Det var ordningen for det tyske mindretal i Nordslesvig, der rent praktisk smittede af syd for grænsen. Der blev oprettet skoler i Slesvig og Tønning. Tyskernes modstand mod danske aktiviteter var i 1920'erne meget stor. Endnu større blev den, da Hitler kom til magten i 1933, men stadig havde hensynet til Nordslesvig en vis vægt. End ikke nazisterne kunne kræve fordele for den tysksindede befolkning i Nordslesvig uden at indrømme de danske i Sydslesvig visse rettigheder. Ja, man kan vel sige, at den danske folkedel var en af de helt få grupper i Tyskland, der i nazitiden undgik at blive gleichgeschaltet eller opløst; den var

hårdt presset, men fik lov til at eksistere som en selvstændig gruppe.

Noget af det mest forbløffende i Sønderjyllands lange historie er den kendsgerning, at der ud fra denne hårde kerne efter 1945 kunne udvikle sig en dansk folkedel af langt større bredde og med langt større bærekraft end man før havde kendt.

Det er ikke her stedet at gå ind på udviklingen efter 1945 i enkeltheder. Situationen var exceptionel. Den førte til svimlende tal ved valgene og i organisationerne. I dag er det vel mest afgørende at konstatere, at da konsolideringen indtraf, skete det på et niveau, der lå 4–5 gange højere end det, man havde kendt før 1939. Også efter 1945 kom der skuffelser, men som det skete efter 1920, blev de overvundet, og der udformedes en form for dansk tilværelse, som bærer en værdi i sig selv.

Det er i disse dage 25 år siden de dansk-tyske mindretalserklæringer blev afgivet. De var udtryk for at man i Danmark og i Tyskland ønskede, at grænseproblemerne ikke skulle være kilde til konflikt imellem staterne. Det lod sig opnå ved at give de to folkedele den fulde kulturelle og politiske frihed. Erklæringerne var på en måde et program, og der kan stadig være et eller andet punkt at ændre og forbedre. Stort set blev erklæringerne indledningen til en stabiliserings- og konsolideringsfase. De to mindretal i det slesvigske område har nu et kulturelt apparat, som alle andre mindretal kan misunde dem.

Den væsentligste sætning i mindretalserklæringerne er den, der går ud på, at bekendelsen til mindretallet er fri, og at denne ikke må betvivles eller bestrides fra officiel side. Det er sindelagsfrihedens princip, der kommer til udtryk: »Minderheit ist, wer will«, som tyskerne siger. Der er ingen ydre kriterier, som skal følges; enhver kan bekendes sig til danskheden, hvis han eller hun ønsker det.

Men sindelagsfriheden rejser et moralsk

problem med hensyn til konsekvenserne. Hvad betyder det, at man melder sig ind i danske foreninger eller sender børn i dansk skole? Et moralsk problem af denne art kan ikke løses med foreningsvedtægter eller ved en udelukkelsesmetode. Det kan vel aldrig løses endeligt, men det kan holdes åbent ved samtaler og ved jævnlig drøftelse af det danske arbejde i forhold til medlemskredsen.

Det gælder for en folkedel, som for et folk, ja forsåvidt også for den enkelte, at der udover den rent fysiske eksistens består tre elementære behov: behov for tryghed, behov for anerkendelse og behov for identitet.

Hvad trygheden angår, kan vi vel for folkedelens vedkommende sige, at den i høj grad hviler på mindretalserklæringen fra 1955. Rigtignok har den ikke lovs kraft, og den kan vel ikke anvendes ved domstolene, men den har stor moralsk tyngde, og der var måske grund til at udsende den i en pjece med kommentarer, så flere kunne blive klar over dens bogstav og dens ånd.

Behovet for en anerkendelse viser sig både i forholdet til den omgivende tyske befolkning og i forhold til landsmændene nord for grænsen. Det er dog et større problem at opnå anerkendelse fra den omgivende tyske befolkning end fra landsmændene i Danmark. I den periode, jeg kan overskue, er der sket gode fremskridt, men det kræver bestandig anstrengelse at skabe sig en god position i forhold til den tyske befolkning, således at den enkelte får en fornemmelse af at være akcepteret for det man er. Det er et problem, der spiller en større rolle end det synes.

Så er der endelig behovet for identitet: det vil sige spørgsmålet, hvem man er, i hvilken sammenhæng man lever sit liv, og i hvilken sammenhæng man kan sige: »Her har jeg rod, herfra min verden går!« Det er med identiteten som med anerkendelsen: den kræver en bestandig aktivitet, det være sig litterært eller i arbejdet for at opretholde den historiske bevidsthed.

I dag, på 60-årsdagen for afstemningen i 2. zone, er der grund til at fremhæve netop denne dags betydning for sydslesvigernes identitet. For to generationer siden blev dagen opfattet som et smerteligt nederlag, den kan idag betragtes som en fødselsdag, som der er anledning til at fejre og højtideligholde. Rigtignok har danskheden i Sydslesvig rødder, der går længere tilbage i tiden end 60 år. Men den danske folkedel, som den

lever idag, med sit behov for tryghed, for anerkendelse og i ønsket om at udbygge sin selvforståelse eller identitet, har sit udspring i afstemningen i 2. zone. Når jeg lykønsker til dagen, er det samtidig mit håb, at bevidstheden om den historiske sammenhæng må vokse og blomstre indenfor folkedelen. Det vil være et virksomt bidrag til at klare fremtidens identitetsproblemer på.

Jordpolitik i Nordslesvig

AF H. P. JENSEN

H. P. Jensen, Agerskov, mener, at Kim Salomon, hvis doktordisputats blev omtalt i Sønderjysk Månedsskrifts martsnummer, ikke har ret, når han skriver i disputatsen, at det væsentlige i den danske jord- og udstykningspolitik var det nationale. Tværtimod spillede det nationale en meget lille rolle.

Med dr. Kim Salomons disputats: Konflikt i grænseland – Sociale og nationale modsætninger i Sønderjylland 1920–33 er det store lægfolk, der interesserer sig for sønderjydske emner kommet på hårdt arbejde. Nu har forfatteren sikkert henvendt sig til et begrænset videnskabeligt forum, og han har jo lov at mene, at folk bare kan klø på.

Der er sikkert mange, der med stor interesse er styret mod kapitlet landbrugspolitik og jordkamp, der på siderne 88–90 indledes med en kort karakteristik af sønderjydske landbrugsforhold omkring 1920. Under afsnittet Dansk national jordpolitik begynder forfatteren således: Ved Sønderjyllands genforening med Danmark fik den danske stat mulighed for at drive aktiv jordpolitik i landsdelen, på samme måde som Preussen

havde gjort det før krigen. Afsnittet bringer derefter ret traditionelt stof om Landeværnet, Lånekassen, Vogelgesang m.m. Som helhed forlader man afsnittet med indtryk af, at dansk jord- og udstykningspolitik i det væsentlige var domineret af nationale ønsker, hvad enten det var tyskerne, der skulle fordrives, eller egne tro meningsfæller, der skulle have endnu mere støtte.

Det er rigtigt, at udskiftningen i 1700-tallet i Nordslesvig efterlod ejendomme med gennemgående store tilliggender med en spredt arrondering, der selvfølgelig også havde ganske bestemte forudsætninger. Det er rigtigt, at der fra omkring 1890 fandt en jordkamp sted mellem dansk og tysk, men kenderne af nordslesvigske landbrugsforhold ved også, at denne jordkamp kun var en lille del af den bevægelse i jordejet, der fandt sted i Nordslesvig. Fra sidst i 1800-tallet til første verdenskrig gik den meget store gårdslagtning henover landsdelen, d.v.s. en ukontrolleret udstykningsforretning på hårdhændet profitbasis. Dens årsager var mange, den vigtigste nok, at der var ophobet et stort behov for strukturændringer i landbruget.

Man kunne egentlig have forventet, at en moderne historiker ville have søgt udenfor de traditionelle baner. I dette tilfælde interesseret sig lidt mindre for det iøjnefaldende som domæner, truet firkant og Vogelgesang til fordel for gårdslagtningen, at han derefter havde spurgt, hvordan det forholdt sig med dennes forudsætninger efter 1920, og at han sluttelig havde gjort rede for de danske jordloves idéindhold og deres forhold til de specielle sønderjyske jordejeforhold, da Nord-slesvig kom ind under jordlovgivningen.

Preussen havde i sin tid oprettet domæner som ordensborge i et hedningeland. De havde ingen som helst indflydelse på jordejets struktur som helhed. Det havde derimod de danske jordlove, der var som skræddersyede til de sønderjyske forhold – de beroede jo direkte på en spredning af ejendomsretten. Metoderne fra lensaflysningen i 1919 kunne ikke have passet bedre end på de nødstedte landmænd allerede i tyverne og særligt i trediverne. Salomon burde vide, at den klassiske situation i udstykningspolitikken ikke var en forfordeling af dansk til skade for tysk, men derimod den fastkørte dansksindede landmand, der fik valget mellem at sælge jord til små priser og blive saneret eller gå fra gården.

Forholdet kan eftervises mange steder. Der kan henvises til personkredse og utrykte erindringer, og der er naturligvis mange andre fingerpeg. Det radikale venstre var ikke i vælten i 1920. Senere sad den radikale Jens Peter Jensen, Agerskov, i lange perioder som de sønderjyske husmænds leder og som mangeårig folketingsmand. De, der havde nydt godt af spredningen i ejendomsretten, stemte på det parti, der mest udtalt personificerede tankegangen bag jordlovene.

Dr. Salomon er blevet på overfladen. Det er synd. På side 133 mener han, at der var en vis ængstelse for at investere i landsdelen. Han kan godt finde beviser på det, men ved ikke, at en avanceret elektrificering, udstrakt vejbyggeri og systematisk grundforbedring i disse år skabte forudsætningerne for det moderne Sønderjyllands amt.

Endelig nævnes, at i 1968 overtog Sønderjyllands Lånekasse Lånekassen for Sønderjyllands aktiver. Afviklingen tillod et indtryk af sidstnævnte institutions virke, der ikke tydede på et nationalt instrument, som kunne baste og binde genstridige. Snarere var indtrykket en håndsækning uden bagtanke fra den velmenende og humane danske stat.

Østers bestemte grænsen

AF BJØRN SVENSSON

Med udgangspunkt i H. E. Sørensens bog om »Rømøs historie« har der mellem H. E. Sørensen, konsulent Christen K. Møller og mig været udvekslet meninger om grænsen mellem Rømø og Mandø 1864–1920 i Sønderjysk Månedsskrift 1978 side 241 f. og 305 ff. samt 1979 side 61 f. Nu har bibliotekar Finn Stendevad gjort mig opmærksom

på, at en afhandling i »Fra Ribe amt, 1904« belyser en interessant del af forhistorien til dette stykke grænsedragning.

Det er oberst F. Schøller, som 1865 var kgl. dansk kommissær i den internationale grænsereguleringskommission, der i et brev til udenrigsministeriet af 12. december 1880, som gengives dér, fortæller om grænsedrag-

ningen i det vestlige søterritorium. Stiftamtmand Nielsen, Ribe, havde henledt hans opmærksomhed på de finansielle interesser, der var knyttet til bevarelsen af østersbankerne. Efter nærmere undersøgelse konstaterede Schøller, at den eneste østersbanke, hvorom der kunne rejses tvist – rigtignok også den mest værdifulde –, var den, der lå på Rejsby-Stjert. Det er navnet på en kileformet grund i havet ud for Rejsby. Han besluttede derfor at foreslå en grænselinie, der gik syd for østersbanken på Rejsby-Stjert.

Schøller manøvrerede således: Først forklarede han kommissionen, at den sædvanlige praksis at forlænge landegrænsen ud i søen i en linie, der gik vinkelret på kysten, ikke kunne anvendes her, fordi den ville støde på den danske ø Mandø. I stedet måtte man drage grænsen gennem midtpunktet af en linie fra Mandøs sydspids til Rømhø nordspids. Dette blev man enige om.

Men derefter ønskede tyskerne, at grænsen videre ud mod vest fra dette midtpunkt skulle gå vinkelret på den linie, der forbandt Mandø med Rømhø. F. Schøller advarede imod at knække grænselinien, fordi det kunne give idelige konflikter, idet der kunne ske forandringer både med sejlløb og østersbankerne. Han foreslog i stedet at forlænge grænselinien fra land ud over midtpunktet mellem Mandø og Rømhø så langt søterritoriet når, og at betegne den på en måde, der ville være synlig flere mil ud i havet, hvortil Ribe domkirkes tårn kunne tjene. Også her fik Schøller tilslutning, men uden at det direkte blev nedfældet i teksten på anden måde, end at kun denne ene linie blev nævnt.

Der kom i grænsereguleringskommissionens protokol af 22. april 1865 til at stå: »Grænsen mellem Danmarks og Slesvigs søterritorium i Nordsøen er bestemt ved en linie, dragen fra midtpunktet af afstanden mellem øerne Mandø og Rømhø i retning af Ribe domkirkes tårn.«

At grænsen videre ud gennem søterritoriet var underforstået, men ikke direkte nævnt, gav anledning til problemer i 1880, og det var derfor, udenrigsministeriet havde afæsket oberst Schøller den nævnte redegørelse.

Det danske marineministerium havde nemlig anset det for hensigtsmæssigt nu at få oprettet en baake for at regulere grænsen mellem Rømhø og Mandø. Den tyske regering var derfor blevet opfordret til at udpege en delegeret, som sammen med en dansk delegeret kunne ordne spørgsmålet. Imidlertid viste det sig, da de to delegerede tog kontakt med hinanden, at Danmark og Tyskland havde forskellige anskuelser, idet man fra dansk side henholdt sig til, at grænsen forløb i lige linie gennem hele søterritoriet, medens tyskerne mente, at intet var bestemt med hensyn til grænselinien fra midtpunktet mellem øerne videre ud i Nordsøen.

Da grænsen sluttelig fik et knæk, der drejede den yderste del mod nord, tør man – også uden at have studeret forhandlingsprotokollen, om en sådan findes – slutte, at danskerne kom til at trække det korteste strå ved denne genforhandling fra 1880. Det er altså ikke således, at Danmark her opnåede en favør, der tillagde det nordspidsen af Rømhø, som det er sagt. Forhandlingerne i forbindelse med afmærkningen gik tværtimod i Danmarks disfavør.

Ingen føje

Hidtil har jeg anset Sønderjysk Månedsskrift for en seriøs, ja, næsten en videnskabelig, publikation.

Der går lidt skår i anseelsen, når tidsskriftet i nr. 1–2, jan./feb. 1980 lader en konservativ EF-tilhænger, Chr. Stenz, skrive om Retsforbundet, at det »med føje« kan ventes, at det »ved næste valg forlader Folketinget«.

Han skriver ikke det samme om Kristeligt Folkeparti, der også gik ned fra 6 til 5 mandater og endda fik lidt færre stemmer end Retsforbundet. Ejheller om Centrum-Demokraterne, der skred ned fra 11 til 6 mandater. Hans politiske sympatier fremgår også

andetstes i artiklen, således hans nærmest beklagende ytringer over »firkløverets« fiasko.

Jeg skal nøjes med at konstatere, at Chr. Stenz har fremført et fuldstændigt vilkårligt postulat om Retsforbundet i en opsats, der nærmest har karakter af en kort vurdering af folketingsvalgets sønderjyske resultat. Han fremfører ingen begrundelse, sandsynliggørelse, endsige dokumentation for påstanden, og den kunne med lige så stor eller større »ret« være fremført om andre partier.

Dette er useriøst, uvidenskabeligt.

Ib Christensen

Svar til Ib Christensen

Det kan altid være et spørgsmål, om man kan drage for vidtgående slutninger ud fra en nedgang i de forhåndværende valgtal. Ib Christensen har betegnet min lille passus »med føje« som ubegrundet, men Retsforbundet har jo i modsætning til Kristeligt Folkeparti og Centrum-Demokraterne en overgang været uden repræsentation i Folketinget.

Iøvrigt har jeg altid været en afgjort mod-

stander af 2 %-klausulen.

Forresten forstår jeg ikke, hvordan Ib Christensen ud fra min artikel kan finde noget som helst holdepunkt for en påstand om, at jeg skulle være konservativ EF-tilhænger og indirekte røbe nogen sympati for den ene eller anden gruppe. Hans uvenlige bemærkninger og slutordene må jeg derfor skænke ham til videre fordybelse.

Chr. Stenz

Boganmeldelser

Danmarks historie, Bind I, Tiden indtil 1340

(580 sider, Gyldendal, 1978, 219,10 kr.).

Hver gang man dykker ned i en Danmarks-historie, bliver man slået af den centrale placering, Sønderjylland indtager. Og det bekræftes naturligvis også, når man tager Gyldendals Danmarkshistorie i hånden. Den redigeres af Aksel E. Christensen, H. P. Clausen, Svend Ellehøj og Søren Mørch, men foreløbigt er kun det første bind kommet. Det

er skrevet af tre forfattere Inge Skovgaard-Petersen, Aksel E. Christensen og Helge Paludan.

Gyldendals Danmarkshistorie udmærker sig ved at lægge vægt på de uafklarede problemer og de forskellige løsningsmuligheder, og det er en meget spændende skildring, der kommer ud af at anlægge denne synsvinkel.

I stedet for blot at blive præsenteret for enkeltmands syn får vi til sammenligning andre forskeres vurdering. Samtidig har forskningen i de sidste år bragt så mange nye resultater vedrørende den ældre tid, at det alene kan motivere fremkomsten af en ny historieskrivning i hvert fald om denne periode.

Inge Skovgaard-Petersen, der tager sig af oldtid og vikingetid, sluttende med Hardeknuds død 1042, gør grundigt op med den danske sagntradition, der imidlertid fra første færd har haft en politisk funktion ved at give den danske rigsenhed en lang fortid, centreret om Lejre. Uffe, der har kæmpet ved Ejderen, bliver afskaffet i forbigarten, men måske har også han haft sin politiske funktion?

Lejredynastiet kender vi ikke noget til, Hedebydynastiet ved vi kun lidet om, men Jellingdynastiet sejrede. Danevirke præsenterer dog sin fødselsattest for et dansk rige allerede i 737, mere end et par hundrede år før Danmarks dåbsattest blev hugget i runer i Jelling. Da Ejderen omkring år 700 afløste Limfjorden som vejen mellem øst og vest, blev der her skabt et magtcentrum, der fik afgørende betydning for den danske rigsdannelse, men der er stadig store spørgsmålstegn knyttet til. Heller ikke ved vi, om der i Sydslesvig var et tomrum efter anglernes udvandring til England. Johannes Iversen mener, at agerstandsningen i Bundsø på Als omkring år 300 beviser det, men Inge Skovgaard-Petersen tvivler og tilføjer, at engelsk er et vestgermansk sprog, så jyder og angler med deres nordgermanske tungeomål har i hvert fald ikke præget indvandrer-skaren nok til at fastlægge Englands sprog.

Hvilke voldsomme begivenheder ligger der bag de sønderjyske mosefund i Hjortspring og Nydam, Ejsbøl og Thorsbjerg? Desværre har vi ingen skriftlige kilder at holde os til, og dem skal man for resten være forsigtig med. Nu har vi i lange tider stolet på, at Danevirke blev opført 808, for da med-

delers den frankiske rigsårbog, at kong Godfred, der opholdt sig nogle dage i Sliestorp, besluttede at »befæste hele sin rigsgrænse mod Saksen med en vold«. Og det har han uden tvivl gjort, men senere dateringsundersøgelser har vist, at det ældste Danevirke blev opført i 737. Og dengang næppe mod sakserne, men antagelig mod venderne.

Skeptisk og kritisk vurderende vandrer Inge Skovgaard-Petersen gennem det spinkle kildemateriale frem til det dansk-engelske vikingevældes endestation, da Hardeknud døde, og Danmark blev lagt ind under en norsk konge. Og her tager den næste forfatter, Aksel E. Christensen fat. Magnus den gode må straks gå til forsvar for den danske sydgrænse mod vendernes anfald: »Dette slag fra 1043 har Adam (af Bremen) placeret til en hedestrækning nær Hedeby, men den nordiske overlevering har henlagt det til den ellers ukendte Lyrskov hede.« Den næste norske konge, Harald Haarderaade, havde ikke samme interesse for sagen; han afbrændte Hedeby i året 1050.

Men ellers kom truslerne jo sydfra, og gennem tysk indflydelse eller tyske forbindelser også indefra. Var Knud Lavard den første hjemmetysker, »en udansk fyrste, der med tysk bistand konspirerede mod den lovlige danske kongemagt« (Helge Paludan), eller en strålende personlighed og derved farlig for Magnus, der af nid og misundelse måtte slå ham ihjel, som Hal Koch mente? Ingen af delene, afgør Aksel E. Christensen: »Hans indsats i levende live synes ikke i sig selv at have berettiget ham til noget større eftermæle.« Og så kan striden fortsætte.

De tyske kejsere blandede sig, Lothar, Konrad og Frederik Barbarossa. Og danskerne selv gav anledning dertil. Dengang valgte de enkelte lande indenfor riget hver for sig deres konge, og da Erik Lam opgav tronen i 1146, valgte jyderne Knud, mens sjællænderne og skåningerne enedes om Svend (Grathe). Under den påfølgende strid bad begge kejseren om støtte, og han overtog

selv begge områder og overlod derefter det hele af kejserlig nåde til Svend som tysk len. Striden fortsatte dog, og derefter tredelte de danske stormænd riget mellem Svend, Knud og Valdemar. Knud blev myrdet, Svend fandt sin død på Grathe hede, og det var Valdemar forbeholdt at samle riget igen og demonstrere betydningen af, at een konge var herre. Men Valdemar den store blev som sine forgængere nødt til at anerkende kejseren som lensherre.

Medens Tyskland smuldrede, blev Danmark stærkere, med et højdepunkt under Valdemar Sejer, der skabte et dansk Østersøvelde. Dog, det stod hurtigt for fald. En nat i 1223 blev Valdemar Sejer sammen med sønnen Valdemar overrumplet på Lyø af grev Henrik af Schwerin, og efter halvtredie år i fængsel og det påfølgende nederlag ved Bornhoved lod han sig nøje med en konsolideringspolitik. Den lykkedes også for Valdemar Sejers egen tid, men han efterlod en tung arv til efterslægten, da han fordelte grænseområderne som fyrstelen og dermed knæsatte en rigsopløsende tradition. Det drejede sig om Als og Sønderjylland, Lolland-Falster, Halland og Blekinge.

En søstersøn fik Als. Øen hørte dengang ikke til Sønderjylland, som gik til Abelslægten, der efterhånden fik Als trukket over til hertugdømmet. Hertugerne gav ikke kongelinien den påregnede støtte, men optrådte tværtimod som konkurrenter, der stræbte efter uafhængighed. Og medens båndene til kongeriget løsnedes, bandt Valdemar Sejer selv båndet mellem Slesvig og Holsten, da han arrangerede ægteskabet mellem sønnen hertug Abel og den holstenske grevedatter Mechtilde, »der ved ægteskabets fuldbyrdelse i 1237 indledte den skæbnesvangre kontakt mellem de to fyrstedømmer, det danske Slesvig og det tyske Holsten«.

Striden mellem kongen, Abellinien og holstenerne prægede århundredet mellem Valdemar Sejer og Valdemar Atterdag, som den tredie forfatter, Helge Paludan, tager sig af.

Mens de to første forfatters bidrag står klart og stærkt, er det sidste forfatterbidrag svagere. Nu har anmelderen læst det tre gange og alligevel ikke formået at få en helhed ud af det. Det kunne også se ud til, at Helge Paludan har flyttet rundt på stoffet uden at finde en tilfredsstillende løsning, og han har ikke overbevisende søgt at skyde befolkningsnedgangen ind som en væsentlig del af forklaringen på den udvikling, der endte med at gøre de holstenske panthavere til herrer over landet.

Den sorte død, der omkring 1350 hærgede Europa og lagde store dele af Danmark øde, har ifølge moderne forfattere fået tidligere historikere til at overse en befolkningsnedgang, der blev indledt omkring 1300, altså fem årtier før den sorte død. Kildematerialet er imidlertid spinkelt, og forfatteren har ikke bemærket, at Jydske Lov 1241 ligefrem foreskriver, at Adelbyen kan tilbagekalde udflytterne til en torp på overdrevet, så længe der blot var een mand tilbage i den gamle by, og udflytterne ikke havde tre vintres hævd på den nye bebyggelse. Allerede i Valdemarstiden har man derfor kendt, ja, fremkaldt ødegårde og øde landsbyer, endda som led i en udflytterbevægelse.

Når Paludan side 413 hefter sig ved som »iøjnefaldende, at der fra o. 1300 praktisk talt ikke blev bygget nye kirker, medens der i Valdemarstiden opførtes 10–20 om året«, så har han glemt (eller ikke set?), at Christensen i samme værk side 307 har gjort opmærksom på, at efter tiendens indførelse har de ældre kirkers tienderet gjort det næsten umuligt at oprette nye kirker.

Lokalt kan der være fremkaldt ødevirkninger f.eks. af jernudvindingens ophør, som Rasmus Mortensen har peget på, eller af høstsildens konkurrence om høstfolkene eller stormflod eller krigsfølger, uden at man af den grund kan generalisere til en generel befolkningsstilbagegang. Helge Paludan har ikke præciseret materialets mangler og de forskellige tolkningsmuligheder, og også

med udgangspunkt i tanken om en omfattende agrarkrise er det uklart, hvad forfatteren tænker sig som årsag og virkning.

Interessant er understregningen af, at den almindelige bondegårds dominans måske ikke går så langt tilbage, som vi hidtil har troet, men er resultatet af stordriftens ophør, da trællestanden bortfaldt og dens afløser af små husmænd takket være en udstykning gik over i landbostanden. Men hvis stordriften som påstået førte til fødselsunderskud, skulle udstykningen vel give fødselsoverskud? Og når trevangsbruget, der hvert år lod den ene af de tre vange ligge i brak, forklares med, at befolkningsnedgangen gav »råd til« at lade den udpinte jord få hvile og gødning, kan det ikke forenes med skildringen af et samfund på hungergrænsen, der blev slået ud, da den sorte død kom over landet.

Det ikke tilfredsstillende gennemførte forsøg på at skildre vekselvirkningen mellem økonomisk grundlag og kongemagtens sammenbrud har i nogen grad svækket skildringen af den politiske udvikling, der ellers i

sig selv er spændende nok. Den ældste af Valdemar Sejers sønner, Erik Plovpenning, blev myrdet på Slien 1250. Den næste faldt i kamp mod friserne efter to års kongegering. Den tredje menes forgivet i Ribe. Hans søn blev myrdet i Finderup lade, og da dennes søn – Erik Menved – døde sønneløs 1319, efterlod han et rige, der var tynget af en ambitiøs udenrigs- og militærpolitik og af interne opstande. Nu var det panteherrerens tur til at bestemme over landet. Holstenerne holdt deres indtog, og det kom Sønderjylland dyrt at stå. Men ingen agrarkrise kan forklare stort om, hvorfor Danmark kom til kort overfor holstenerne, og hvorfor disse magtede, hvad Tyskland ikke kunne klare.

Alt i alt er Gyldendals Danmarkshistorie en klar nyvinding i den danske historieskrivning. Hvis redaktionsudvalget går bidragene mere kritisk igennem og sørger for, at de to første afhandlinger lægger niveauet, vil det gavne, men under alle omstændigheder kan man glæde sig til fortsættelsen.

bjs

Jens Topholm: »Emil Marott – socialdemokrat med sociale og nationale særstandpunkter«,

udgivet af Jysk selskab for historie, Universitetsforlaget i Århus, 1980, 155 sider

Denne bog om Marott er et let omarbejdet speciale og er for en almindelig læser noget tynget af den vordende videnskabsmands bestræbelser på at leve op til den terminologi og form, der synes at være det halve af videnskabens væsen for mange. Men det lønner sig at læse den. Ikke blot giver den et interessant billede af Emil Marott, en af socialdemokratiets mest veltjente veteraner og partiets ubestridte førstemand på Fyn, da

han i 1920 brød med partiets nationale linie ved at gå ind for Flensborg og frasige sig andel i støtten til den radikale regering, hvilket kongen udnyttede, da han afskedigede ministeriet Zahle. Men ved sin skildring af denne højresocialdemokrat og hans sociale særstandpunkter afslører bogen, at Marott i virkeligheden var forud for sit parti. I ikke ringe udstrækning fulgte det senere den vej, han havde vist.

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

JANUAR

SYD FOR GRÆNSEN

8. januar: Prinsens Palæ i Slesvig er overtaget af landet Slesvig-Holsten, som vil indrette Landsarkivet for Slesvig-Holsten i bygningerne.

Den »historiske« kro i Oversø ødelægges totalt ved en ildebrand.

10. januar: Efter at der er indsamlet 50.000 DM er man i Egernførde godt på vej til at realisere planen om en egen dansk kirkebygning.

12. januar: Angels ældste gård, Marxen-gården i Sønderbrarup, som stammer fra tiden omkring 1630, søges bevaret med midler fra amtet Slesvig-Flensborg og indrettet som hjemstavnsmuseum.

16. januar: Den planlagte sydslesvigske ungdomsskole vil blive placeret i Ladelund og vil få plads til 50 til 70 elever på 8.–10. klassetrin. Byggeriet ventes påbegyndt endnu i år.

17. januar: På Dansk Skoleforenings Fællesrådsmøde forelægges en liste omfattende skoleforeningens anlægsbehov, som foruden ungdomsskolen og gymnastiksale i Satrup og Frørup og en foredragssal på Jaruplund højskole omfatter tilbygninger og udvidelser ved 13 skoler foruden en ny dansk børnehave i Kejtum. Skoleforeningens regnskab balancerer med 58 mill. DM. Heraf betales langt over to trediedele af den danske stat.

Fra Kappel oplyses, at mens der er ledige pladser i byens to tyske børnehaver, har den danske børnehave en venteliste på 36 børn. Byrådet har foreslået, at børnene passende kunne sendes til de tyske børnehaver, men forslaget afvistes fra dansk side.

Under jubilæumsfesten for elektricitetsværket i Rendsborg fastslog ministerpræsident, dr. Gerhard Stoltenberg, at trods øget sparevilje undgår man ikke bygningen af nye kraftværker, og der tænkes her både på kul- og atomkraftværker. Han håbede desuden på et positivt samarbejde med Skandinavien om en udbygning til Slesvig-Holsten af naturgas-nettet.

24. januar: Inden årtusindskiftet vil der i Sydslesvig være bygget to atomkraftværker, et ved Erfde i Stabelholm og et ved Flensborg fjord, fremgår det af en betænkning, tyske atomteknikere har udarbejdet, og som partiet Den grønne liste har offentliggjort.

Landdagsmand Karl Otto Meyer anker over, at der gøres for lidt for friserne i Sydslesvig og håber, at tildelingen af den vesttyske fortjenestmedalje til frisernes leder Carsten Boysen vil ændre dette forhold. Først efter syv år har landsregeringen accepteret en forhøjelse af bevillingen til Nordfrisisk Institut i Bredsted fra 346.000 til 425.000 kr.

26. januar: Der er oprettet en landsforening for tyske privatskoler i Slesvig-Holsten, som vil rejse kravet om ligestilling af private og offentlige skoler i økonomisk henseende.

27. januar: På et møde i Neumünster oprettes et landsforbund for partiet Den grønne liste i Slesvig-Holsten.

30. januar: Karl Otto Meyer støtter i Flensborg Avis et forslag fremsat af redaktør Siegfried Matlok om at give det tyske mindretal mulighed for at få andel i tillægsmandaterne gennem opstilling i hele landet. Hvis denne ordning gennemføres, vil Slesvigsk Parti have nøjagtig samme ordning som SSV, bortset fra, at det kan erobre et direk-

te mandat uden at være det største parti i en valgkreds. Men prisen vil være ca. 16.000 stemmer.

I protest mod SPD's energi- og miljøpolitik nedlægger formanden for SPD i Nordfrislands amt, Hans Bock, sin post og udmelder sig af partiet.

Efter indrettelsen af egnede administrationslokaler ved Ejderskolen i Rendsborg, håber man på skolen at få indrettet et selvstændigt skolebibliotek.

31. januar: Optællingen af ca. 1900 sæler i det slesvigskeholstenske vadehav peger på en voksende sælbestand; det er mange år siden, der har været så mange sæler, men der er konstateret mange syge sæler.

Sydslesvigsk Forening vedtager på sit bestyrelsesmøde, at der ansættes en rejsesekretær til de områder, hvor det danske arbejde står svagest.

SSF har nu købt den Clementske stiftelse i Bredsten; den er nabo til den danske skole, som skal indrettes til ungdomslokale, menighedssal og med plads til sundhedstjenesten.

Landsbyen Dagebøl på den slesvigske vestkyst opnår i en forbundskonkurrence, der går ud på at gøre landsbyerne smukkere, som eneste landsby i Slesvig-Holsten en guldmedalje.

NORD FOR GRÆNSEN

1. januar: Rebbøl-Folket har fra Rebbøl-Centret overtaget Frimenighedskirken i Skærbæk til kirkeligt/kulturelt arbejde på Vester-egnen.

2. januar: En midlertidig vandstandssænkning i Vidåen og Tøndermarsken på 40 cm. i forbindelse med etableringen af det frem-skudte dige har fremkaldt omgående proteser fra flere naturorganisationer. Diget er netop blevet landfast ved Emmerlev, og strækningen fra Højer Sluse og nordpå er ved at nærme sig den endelige højde, 6–7 m.

4. januar: I følge et notat fra Sønderjyllands

amtsråd vil der i tiden indtil 1985 blive nedlagt 1400 landbrug. I 1977 var der i Nord-slesvig 9100 landbrug, men kun 7700 vil være tilbage i 1985.

De 12 sønderjyske vandrerhjem har haft en rekordsæson i 1979 med 112.965 overnatninger. Størst er fremgangen på Sønderborg vandrerhjem med 21. 113 overnatninger mod 18.578 forrige år. Kogsgården i Tønder har haft den største belægning med 18.836 overnatninger.

5. januar: På det årlige Sankelmarksmøde fastslår formanden for Bund deutscher Nord-schleswiger Gerhard Schmidt, at målsætningen for det tyske mindretal er urørlig. Der skal vises større selvbevidsthed, og samhörigheden bør styrkes, men der skal ikke fremkaldes nye spændinger, selv om freden ikke skal bevares for enhver pris. Trods vanskeligheder bør mindretallet ikke selv placere sig i en skammekrog.

Amtsborgmester Erik Jessen siger i Sankelmark, at der må være almindelig tilfredshed med virkeliggørelsen og videreførelsen af samarbejdet i grænselandet. En ophævelse af valglovens spærreregel kunne vel gennemføres men vil kun være en gestus. Derimod kan intensivering eller udbygning af kontaktudvalget overvejes. Amtsborgmesteren kalder det uansvarlig tale at kritisere det sønderjyske motorvejsbyggeri, før man har set trafikken på en fuldt udbygget motorvej.

6. januar: Hoptrup højskole fejrer under en sammenkomst 60-året for højskolens oprettelse.

Dige-kritikerne har forlængst forpasset tiden, siger amtsborgmester Erik Jessen. Ingen i Sønderjylland har faktisk noget imod at sikre fugle- og dyreliv, men afgørelserne kan ikke træffes under pression af bestemte grupper.

Debatten om, hvorvidt betegnelsen Sønderjylland kan bruges om hele det tidligere hertugdømme Slesvig eller kun gælder for Nordslesvig fortsætter, efter dr. phil. Kr.

Hvidts indlæg mod professor Troels Finks brug af ordet i bogen Da Sønderjylland blev delt.

12. januar: Generalsekretæren for Bund deutscher Nordschleswiger Peter Iwer Johannsen finder det overraskende og uforståeligt, at Centrum-Demokraterne ikke ville godkende Peter Wilhelmsen som Slesvigsk Partis kandidat.

14. januar: TV-satelitter vil inden en overskuelig tid gøre hele Danmark til et grænse-land, når der efterhånden bliver mulighed for at stille ind på 60 programmer, siger Radio Syds chef, Frode Kristoffersen, som opfordrer til snarest at overveje etableringen af et dansk regionalt TV.

16. januar: Repræsentanter for det syd- og sønderjyske erhvervsliv vedtog på et møde gennem en storstilet kampagne, som budgetteres til ca. 1 mill. kr., at dæmme op for danskernes handel syd for grænsen og samtidig trække flere tyske kunder herop.

H. V. Clausens og Johan Ottosens Legat til Danskhedens Fremme i Sønderjylland tildeles redaktør Bjørn Svensson, Haderslev, og den syngende bonde, gårdejer Hans Schmidt, Sandet.

17. januar: Danmarks Naturfredningsforening kræver en total fredning af vadehavet, omfattende såvel vadehavsøerne, forlandet som marskområderne. Fredningen bør dog ske i forståelse med lokalbefolkningen.

På et møde i Sønderborg foreslår redaktør Siegfried Matlok, at det tyske mindretal gennem en valglovsændring kan stemme overalt i Danmark, og at stemmerne sammenlagt gør det muligt at overskride de grænser, der er sat for at opnå et folketingsmandat. Fra politisk dansk side har man udhungret det tyske mindretal, og selv fjernelsen af spærre-reglen vil kun være hyklerisk dansk politik.

19. januar: Jydske Tidene kalder redaktør

Matloks forslag en utopisk idé, som kan være velegnet til at vække opmærksomhed, men heller ikke mere.

22. januar: Ca. 1,6 milliarder kr. går den danske stat glip af takket være de forskellige former for grænsehandel og de store afgifter på vin, spiritus, tobak m.v. Hvornår mon en modig finansminister beslutter sig til at følge det råd, købmandsforeningerne har fremsat, forsøgsvis at nedsætte punkt-afgifterne, spørger Dannevirke-Hejmdal.

24. januar: Politimester Iver Møller, Gråsten, finder det grove udtryk at tale om den sønderjyske motorvejsstrækning som en fiasco, når vitterligt 4,1 mill. personer og 1,9 mill. biler benyttede den nye grænseovergang.

25. januar: Modstanderne af det ny fremskudte dige vil nu koncentrere deres bestræbelser om at standse den tyske del af digebyggeriet, fremgår det af en kampagne, som »Informationsgruppen Vadehavet« repræsenterende organisationer med tilsammen 150.000 medlemmer har startet.

Friluftsrådet ønsker det 150 ha store Sliv-sø-område øst for Hoptrup omdannet til landbrugsjord. Søen blev afvandet i 50'erne.

Kontorchef Brockmeyer, Indenrigsministeriet, siger, at der teoretisk intet er i vejen for, at Slesvigsk Parti kan opstille i hele landet, men partiet vil med den nuværende valglov næppe få stemmer nok til at komme i folketinget.

26. januar: Højer mølle har siden indvielsen i sommeren 1979 haft besøg af 455 lejrskoler og ialt 26.761 personer.

En kampagne mod det fremskudte dige må anses som formålsløs, da Vesttyskland har forpligtet sig juridisk, siger amtsborgmester Erik Jessen.

30. januar: Små kulfyrede kraftværker kan levere elektricitet og fjernvarme til mange husstande i flere sønderjyske byer, erklærer

overingeniør K. Bonefeld, Sønderjyllands højspændingsværk.

Det samlede elevtal i folkeskolerne i Sønderjyllands amt var i 1979 38.400 mod 39.051 året før, fordelt på 2149 klasser og med en klassekvotient på 17,9. I samtlige gymnasier undervises 2886 elever. Antallet af tyskunderviste elever er 3,16 pct.

30. januar: Lederen af Grænseforskningsinstituttet i Åbenrå, Niels Groes, slår på et møde i Åbenrå til lyd for tanken om et universitet for Syd- og Sønderjylland. Muligheden af at placere Danmarks tredie handelshøjskole i Syd- eller Sønderjylland blev også nævnt.

31. januar: Et udvalg, som særlig skal tage sig af den mere spredt boende tyskhed i Nordslesvig og BdN's forretningsudvalg går ind for en øget indsats til skabelse af bedre kontakt til de spredt boende mindretalsmedlemmer.

FEBRUAR

SYD FOR GRÆNSEN

2. februar: De tyske Forbundsbaner og DSB er enig om at nedlægge jernbanestrækningen Tønder-Nibøl. Samtidig nedlægges også persontrafikken på strækningen Flensborg-Nibøl.

4. februar: Flenborg Avis kalder banernes beslutning ufornuftig i en tid, hvor der opfordres til øget benyttelse af den kollektive trafik.

Dansk Ungdoms Fællesråd holder en international kongres på Skipperhuset i Tønning. Det oplyses bl.a. at den europæiske folkegruppeunions (FUEV) ungdomsorganisation vil søge optagelse i EF's ungdomsforum for derved at kunne varetage mindretallets interesser på EF-plan.

5. februar: Antallet af studenter på den pædagogiske højskole i Flensborg som læser dansk er i de senere år gået tilbage fra 40 til

20. Også på universitetet i Kiel er der konstateret en tilbagegang i dansk-studerende. Resultatet er, at en række tyske skoler ikke længere kan skaffe lærere til danskundervisning.

Skoleelev Jette Waldinger, Flækkeby, der går på Hjort Lorenzen-skolen, får overrakt Jens Jessen-medaljen.

6. februar: Bruddet mellem Nordwestdeutscher Rundfunk og landene Slesvig-Holsten og Nedersachsen betegnes nu som endeligt. Uden Hamborgs medvirken underskrives en ny radiofoniaftale af Slesvig-Holsten og Nedersachsen alene. NDR vil ifølge meddelelser herefter bringe flere indslag fra Danmark.

For 116. gang gennemføres den traditionelle slesvigholstenske march til Oversø i mindet om kampen ved Sankelmark.

7. februar: Miljøpartiet »den grønne liste« vil gennem en underskriftsaktion søge at hindre bygningen af den tyske etape af det fremskudte dige ud for Sønderjyllands vestkyst.

I følge den tyske skolestatistik besøges de 57 danske skoler i Sydslesvig af 6463 elever fordelt på 412 klasser med en gennemsnitsklassekvotient på 15,7. I Flensborg by er klassekvotienten dog på 18,8, mens den i Slesvig-Flensborg amt ligger på 13,6 og i Nordfrislands amt på 14,3.

Nordfrislands amtsråd protesterer skarpt imod forbundsbanernes planer om nedlæggelse af jernbaner.

Den flensborgske malerinde Käte Lassen's 100-årsdag mindes ved en højtidelighed i St. Nicolaj pigeskolen i Flensborg.

Der bor ialt 78.300 udlændinge i Slesvig-Holsten, heraf er ca. 40 pct. tyrkere.

8. februar: Det sydslesvigske Samråd tilslutter sig kravet om en repræsentation for den danske folkedel i ledelsen af det ny radio- og TV-råd.

I Bredsted erhverver Sydslesvigske For-

ening »Den Clementske Stiftelse«, nabo til den danske skole, en fredet bygning fra 1700-tallet, som skal indrettes som dansk forsamlingshus.

10. februar: Med 1250 deltagere, det hidtil største antal, gennemførtes dette års Danevirkemarch.

11. februar: Den tyske grænseforening indsætter sin nye generalsekretær, dr. Armin Schütz, som i en prioritering af sine kommende arbejdsopgaver stærkt understreger støtten til det tyske mindretal i Nordslesvig.

13. februar: I løbet af kort tid skal der opstilles elleve vindkraftanlæg i Nordfrisland. De ti møller, der alle skal placeres på Pelworm, skal tjene rene forskningsformål, mens den elvte skal levere strøm til et rensningsanlæg i Nibøl.

Adelby mejeri, som i dag dækker fyrrer nu nedlagte mejeriers område i Angel og dele af Nordfrisland, har bestået i 100 år.

I anledning af den forestående 130-års dag for slaget ved Isted, starter Isted-museet en indsamling af genstande og dokumenter med relation til Istedslaget.

15. februar: Gennem en privat indsats skal der gennemføres en restaurering af nogle af de ældre huse omkring skibbroen i Husum.

I landdagen i Kiel kræver de tre oppositionspartier klar besked om planerne omkring den tekniske højskole i Flensborg.

18. februar: Flensborg bys samlede tilskud til det danske arbejde bliver i 1980 på ialt 869.415 DM eller ca. 30.000 DM mere end året før.

Efter at ca. en trediedel af Danevirkes voldsystem er totalt forsvundet skal der nu gøres en alvorlig indsats for dels at bevare, dels rekonstruere de endnu eksisterende dele af det ialt 26 km lange voldsystem vest for

Slesvig. Kun 40 pct. er endnu bevaret i nogenlunde god stand.

20. februar: De seks danske fritidshjem i Flensborg kan fra 1981 i princippet regne med samme tyske tilskud som de tyske hjem, der har status af »åbne hjem«.

For en samlet sum af 1,5 mill. kr. som delvis er skaffet gennem udvidelse af aktiekapitalen, vil Flensborg Avis gå over til en ny teknik, der blandt andet omfatter anvendelse af fotosats.

Danske statsborgere i Sydslesvig vil kunne opnå stemmeret i Danmark såfremt en passende ændring i den danske valglov gennemføres, oplyser indenrigsministeriet, København.

Flensborg havn skal gøres mere attraktiv for industrietablering, ligesom det skal blive lettere for containerskibe at benytte havnen, siger borgmester dr. Helmuth Christensen.

21. februar: De sydslesvigske landmænd, som i 1978/79 kunne regne med en indtægtsstigning på 2,9 pct. til 24.780 DM., må i det indeværende regnskabsår se en nedgang i indtægten på ca. 4 pct. i møde.

De tyske fagforbund afslutter kollektivt overenskomst med færgeruten Rømø-Sild, og færgerne skal herefter sejle under tysk flag.

22. februar: Tyskundervisningen er prioriteret for lavt i de danske skoler og børnehaver, mener professor Bent Søndergaard fra den pædagogiske højskole i Flensborg, og understreger, at en modersmållignende beherskelse af tysk af hensyn til det samfund, mindretallet lever i, er nødvendig, hvis man ikke vil løbe risikoen for en uforholdsmæssig sproglig diskriminering.

Med investering af omkring 150 mill. DM er der i 1979 etableret 73 nye virksomheder i Slesvig-Holsten og dermed skaffet 1950 nye arbejdspladser.

23. februar: Mens det danske bibliotek i

Egernførde udlånte 149 danske bøger i 1948 er udlånstallet i 1979 12.980 bind.

25. februar: Højskolelærer Egon Rasmussen udnævnes til ny forstander for Jaruplund højskole.

27. februar: Adskillige gamle kirker på den slesvigholstenske vestkyst trues af direkte forfald, hvilket blandt andet er en følge af vandstandssænkninger og afvanding af marskområder, som har ændret undergrundens bæredygtighed. Vedligeholdelse af halgligkirkerne medfører en betydelig økonomisk belastning. Alene i Slesvig stift er 184 kirker fredede.

28. februar: Bonn-erklæringens ånd er stadig ikke opfyldt, siger landdagsmand Karl Otto Meyer på et SSV-møde i Øvenum på Før. En række problemer skal endnu løses, før man kan hævde, at ånden i denne erklæring er trængt igennem alle steder.

NORD FOR GRÆNSEN

4. februar: Dybbøl mølles bestyrelse vil sætte en aktion i gang for også efter 1. marts at bevare Dybbøl mølle som en arbejdende mølle.

5. februar: Bund deutscher Nordschleswigers hovedbestyrelse siger i en erklæring, at kravet om en parlamentarisk repræsentation må fastholdes, hvorfor mindretallet bør fritages for spærrereglen, og på næste kontaktudvalgsmøde vil man forelægge en betænkning, som skal udarbejdes af det statsvidenskabelige institut i Århus.

6. februar: Dybbølmølleren Henry Nielsen siger i en udtalelse til Jydske Tidene, at selv om møllen ikke længere skal male mel, vil vingerne alligevel blive holdt i gang i fremtiden.

7. februar: Skatteminister Karl Hjortnæs kan ikke se nogen åbenbar løsning på grænsehandelsproblemet. Der kan ikke ventes en

udligning mellem to så forskudte skattesystemer som det tyske og det danske indenfor en kort periode.

8. februar: Det er nøjagtig 60 år siden, den første afdeling af Danmarks socialdemokratiske Ungdom DSU startede i Haderslev.

En statistik fra den tekniske forvaltning i Sønderjyllands amt, påviser, at motorvejsstrækningen fra Bodum i høj grad aflaster især hovedvej 10. Der noteres gennemsnitlig 6000 biler daglig på denne strækning.

9. februar: I en udtalelse i anledning af 60-års dagen for afstemningen 1920 siger formanden for Bund deutscher Nordschleswiger, Gerhard Schmidt, at uden den daværende generations bekendelse til tyskheden ville Nordslesvig i dag være en stille og betydningsløs provins uden kulturkæmpestrid, uden den gensidige befrugtning, uden tosprogethedens melodi og ingen bro mellem nord og syd.

Sydbank i Åbenrå åbner en udstilling af sønderjyske nødpenge fra 1920.

Ved Kjær mølle har man fundet de gamle grænsebomme fra grænseovergangen mellem Aller og Vejstrup.

10. februar: Mange steder i Sønderjylland festligholdes 60-års dagen for folkeafstemningen i 1920.

12. februar: Sønderjyllands amt vil se på materialet fra Nordfrislands amt, inden man tager stilling til protesterne mod nedlæggelse af jernbanen Tønder-Nibøl.

Amtsrådet anbefaler et forslag om indgåelse af en aftale mellem Danmark og Vesttyskland om gensidig bistand ved katastrofer og svære ulykkestilfælde.

Luftkampen om Sønderjylland vil udvide sig til en luftkamp om Danmark, når kabel TV breder sig op i Jylland, på Fyn, på Lolland-Falster og Sydsjælland, siger lederen af Radio Syd, redaktør Frode Kristoffersen til Jydske Tidene og peger på, at NDR har haft

en gruppe journalister på kursus på Knivsbjerg for at lære så meget dansk, at de kan følge udviklingen i Danmark gennem danske aviser.

13. februar: Rigsrevisionen anbefaler, at Statens Jordlovsudvalg sælger en betydelig del af de arealer, der gennem tiden er opkøbt i Sønderjylland.

En smørindkøbsinvasion til Sønderborg arrangeret af tyske spritrederier, skaber et direkte trafik kaos i byen.

15. februar: Egnsudviklingsrådet bevilger 9,7 mill. kr. til egnsudviklingsformål i Sønderjylland.

Der Nordschleswiger anker i en leder over for lidt hensyntagen fra Danmarks Radios side til det tyske mindretal. Mindretallet ønsker ingen privilegier, siges der, men i henhold til København-erklæringen en fornuf-tig hensyntagen.

Ialt 33.071 sønderjyder modtager folkepension og 6723 får invalidepension, fremgår det af Danmarks Statistik.

På den tyske Skole- og Sprogforenings generalforsamling, hvor formanden gennem de sidste ni år, Heinrich Jürgensen, Hynding, trak sig tilbage, peges på, at den tyske folkegruppe vil blive stadig mindre, hvilket man må affinde sig med. Derfor må man gå nye veje, som det er sket på Nordals, hvor man gennem en hverveaktion til den tyske skole øgede elevtallet fra 23 til 41. Gerhard Schmidt understregede på mødet, at man bør passe på ikke at fremmedgøre børnene, men at der stadig er tale om en tysk skole.

16. februar: Toldassistent Aage Hansen, Kruså, er ved at foretage en registrering af alle, der har gjort tjeneste i grænsegendarmeriet, ialt mellem 2300 og 2400 i de 130 år, korpset eksisterede.

17. februar: Det tyske mindretal diskrimineres stadig, og mindretalsmedlemmer har sværere ved at få jobs i landsdelen, hævder

chefredaktør Siegfried Matlok i en samtale med Jydske Tidene.

Blandt folketingets 179 medlemmer er der nu 16 medlemmer med tilknytning til Sønderjylland.

23. februar: Als Nørherreds landboforening kan fejre sit 100-års jubilæum.

Under et møde med kontaktudvalget til den slesvigholstenske landdag i Alt-Duvenstedt drøftedes det tyske mindretals økonomi, og et budget på 22,4 mill. DM skønnes realistisk. Der tilsiges støtte til udvidelser af den tyske skole og det tyske bibliotek i Åbenrå. Udvalget kunne støtte mindretallets ønske om ændring i den danske valglov, der sikrer mindretallet en repræsentation. Fra mindretallets side oplystes, at man ikke skønner der er problemer med at få unge medlemmer. Mindretallet frygter, at regeringens sparebestrebelse også vil ramme de tyske privatskoler. Omlægningen af Flensburger Tageblatts teknik vil også kræve en omlægning af teknikken på Der Nordschleswiger.

24. februar: Kontorchef i indenrigsministeriet Wilhelm Brockmeyer fastslår, at mindretallet selv med en fritagelse for 2 %-spærre-reglen ingen chancer har for at blive repræsenteret i folketinget.

27. februar: Sønderjysk Skoleforening bevilger 121.800 kr. til efterskoleophold og 24.400 kr. til andre skoleophold.

29. februar: Uanset Tvind-skolernes køb af Hotel Lakolk vil hotellet fortsætte som hotel i sommerperioden.

Miljøministeren godkender planerne for anlæg af en marina i Årøsund, en plan der har været genstand for voldsomme diskussioner.

Ved en højtidelighed på Hvidding kirkegård mindes 100-års dagen for landstingsmand Hans Jepsen Christensens fødsel.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Læs Grænseforeningens blad

GRÆNSEN

Fire numre om året: 20 kr.

Bestilles hos
Grænseforeningen,
Peder Skrams gade 5,
1054 København K.
Tlf. (01) 11 30 63

De gamle jyske kreditforeninger

JYDSK GRUNDEJER-KREDITFORENING
og
NY JYDSKE KJØBSTAD-CREDITFORENING
er nu

KREDIT FORENINGEN DANMARK

Herning: Århus:
(07) 12 53 00 (06) 12 53 00

IDRÆTSHØJSKOLEN I SØNDERBORG

Højskole med lederuddannelse i
gymnastik, boldspil, atletik og
svømning.

Sommerkursus for kvinder og
mænd 3. maj-28. jull.

Vinterkursus for kvinder og mænd
3. oktober-28. marts.

Skoleplan sendes.

Telefon (04) 42 18 48

Hans Jørgen Nielsen

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånekasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S

Vestergade 14, 6500 Vejens

Telf. (04) 54 12 28

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Ladelund Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (04) 52 70 00

MORSØ STØBEGODS

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

A/S Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Grænselandets liv Grænselandets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Mød Bankrådgiveren i PRIVATbanken

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Redaktørernes adresser:

Seminarieadjunkt Jørn Buch, Marielystvej 10, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 33 08.

Viceskoleinsp. W. Christiansen, Brorsonsvej 37, 6270 Tønder, tlf. (04) 72 18 78.

Viceskoleinsp. Chr. Stenz, Tøndervej 173, 6200 Åbenrå, tlf. (04) 62 14 50.

Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen, H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 17 37. (ansvh.)

Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 46 83. Giro 504 26 82.

HØJST ANTIK

v. E. Lund Christiansen
Køb og salg af sønderjyske
antikviteter.

Forretning:

Søndergade 24, 6270 Tønder.

Parkering: Vis a vis Hostrup's Hotel.

Postadresse: DK 6254 Øster Højst.

Telf. (04) 77 51 36.

SØNDERBORG HANDELSKOLE

Handelsgymnasium – Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 25

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – Indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Birgitte Wistoft.

Lange kursus: 2 måneder januar–februar, 3 måneder marts–maj, 5 måneder januar–maj.

Korte kursus juni–november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Tlf. (04) 74 40 40, kontor mandag–fredag kl. 10.30–13.00

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S • VOJENS

DANEBOG HØJSKOLE – ALS

4 ell. 8 måneders kursus fra september

4 måneders kursus fra januar

Tlf. (04) 46 41 12

Mogens Hemmingsen

**Vi skaffer
penge
til huse.**

Kreditforeningen Danmark

Søndergade 16, Postbox 103,
6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 74 00.

**De fleste ta'r os for
pengenes skyld**

I Sparekassen træffer De folk med økonomi som speciale.

Fagfolk, som ved, hvordan man får noget ud af pengene, og som gerne vil hjælpe Dem til en god handel. Det kalder vi Sparekassens Økonomi-service.

Tal med Sparekassen, før De handler. Uanset om det gælder køb og salg af værdipapirer, eget hus eller bare almindelige daglige økonomiske spørgsmål.

De er altid velkommen!

Økonomiservice -

Spørg

SPAREKASSEN